A. De Jonghe

DE STRIJD HIMMLER-REEDER OM DE BENOEMING VAN EEN HSSPF* TE BRUSSEL

DERDE DEEL:

ONTWIKKELING VAN OKTOBER 1942 TOT OKTOBER 1943

1. DE KRISIS BIJ DE JAARWISSELING 1942-43

Het verhaal van de jarenlange en taaie door Reeder gevoerde strijd om het politionele en politieke *Hineinregieren* van de SS in het bezette België af te remmen en de benoeming van een HSSPF te Brussel te verhinderen bracht ons, in het tweede deel van deze studie, tot november 1942. Die cesuur leek ons gegrond omdat er zich dan een nieuwe faze in het konflikt begint af te tekenen (1). Eer twee maanden verlopen waren achtte Himmler inderdaad de omstandigheden gunstig om rechtstreeks, en wel op hoog niveau, in te grijpen. Uit taktische overwegingen en om alvast zijn reeds verworven positie in het raderwerk van het militaire bezettingsbestuur te verstevigen, beperkte hij toen, voorlopig, zijn ambities tot de sektor van de politieke politie.

Himmlers poging in januari 1943 om de politionele bevoegdheid van de *Militärverwaltung* verder te ondermijnen door haar de kontrole over de Sipo-SD volledig te ontnemen, moet gezien worden tegen de achtergrond van de gespannen toestand die in het laatste kwartaal van 1942 in België heerste en bij de jaarwisseling plotseling gevaarlijk dreigde te worden. Van die achter-

* Zie lijst van de gebruikte afkortingen op p. 177.

(1) *Bijdragen*, 4, p. 145.

grond geven wij nu eerst een ruwe schets, waarbij wij ons uiteraard tot de Duitse visie op de gebeurtenissen beperken.

De toestand in het ambtsgebied van von Falkenhausen. De eerste terechtstellingen van gijzelaars.

Men zal zich herinneren dat von Falkenhausen en Reeder, na het begin van de veldtocht in het Oosten, lang en zwaar hebben getobd over het terechtstellen van gijzelaars in België. Tot grote tevredenheid van Hitler had de *Militärbefehlshaber* zich echter minder door gewetensbezwaren gekweld gevoeld toen hij, tussen 15 september 1941 en 30 april 1942, beslissen moest over het leven van enkele tientallen als « kommunistische terroristen » gebrandmerkte politieke gevangenen in Noord-Frankrijk (2). In het aktiviteitsverslag dat Reeder medio maart 1942 namens zijn rechtstreekse chef aan het opperbevel van het landleger (OKH) stuurde, noteerde hij opgelucht dat de toestand in België, anders dan in Noord-Frankrijk, de bezettende overheid nog niet tot het terechtstellen van gijzelaars gedwongen had. Reeder zag vooruit dat het toepassen van die vergeldingsmaatregel mettertijd het aktieve verzet van een deel der bevolking zou uitlokken (3). Drie maanden later al moest hij toegeven dat, in weerwil van de weinig gestoorde rust, de toestand in werkelijkheid « gespannen » was en de « bereidheid tot verzet » alsmaar groeide (4). De sabotagedaden, de overvallen en aanslagen op kollaborateurs namen in aantal toe, vooral in Brussel en Wallonië. De « zware gevallen » waren echter regelmatig het werk van « terroristische groepen, waarvan de bevolking zich distantieerde ». Reeder achtte het raadzaam die omstandigheid te beklemtonen om zijn besluit dat massale sankties af te raden waren, te rechtvaardigen. Hoofdzaak was, de verantwoordelijke organizaties op te sporen en te treffen (5). Het is duidelijk : via zijn hiërarchische overheid, het OKH, wenst Reeder het OKW en Hitler, die scherp wantrouwend het bezettingsbestuur te Brussel in het oog houden (6), ervan te overtuigen dat de vergeldingsmaatregelen zich (nog) mogen beperken tot het opleggen van geldboeten, het vervroegen van het sluitingsuur, het aanhouden, het eventueel wegvoeren van gijzelaars naar een koncentratiekamp in het Rijk (7). Dezelfde argumentering vindt men ontwikkeld in het verslag van 15 september 1942 over de drie voorafgaande maanden. Reeder meende toen evenwel er te moeten op wijzen dat de aanslagen op leven en goed van kollaborateurs — weer nagenoeg uitsluitend in Brussel en Wallonië — « volstrekt niet » als een intern Belgische aangelegenheid mochten worden beschouwd. Het gaat

(2) *Bijdragen*, 4, p. 112.
(3) *Allgemeine Uebersicht für die Zeit 1.12.1941-15.3.1942*, dd. 16.3.1942 (T-501, 105, 539).
(4) TB 20 over de periode 15 maart-1 juni 1942, dd. 15 juni 1942 (T-501, 105, 797 en 801).
(5) Als vorige noot, 798 en 870.
(6) *Bijdragen*, 4, p. 109-112.
(7) Als noot 4.

hier, betoogde hij, om een kwestie van politieke en morele bescherming waaraan de bezettende macht zich niet onttrekken mag ([8]).

Beslist onrustwekkend klinkt het aktiviteitsverslag over de periode september-november 1942 ([9]). Geen wonder. Van 6 oktober dateert de verordening betreffende de verplichte tewerkstelling van Belgische onderdanen in het Rijk. Reeder heeft geen illuzies. Hij beseft dat die diep-ingrijpende maatregel « politiek niet te overziene nadelige gevolgen » zal hebben. Waarschuwend stelt hij vast dat « de haatstemming toeneemt ». Hij vreest de bolsjevizering van de massa der bevolking, meer bepaald de groeiende onveiligheid in het bezette gebied daar de werkweigeraars ([10]) gemakkelijk ingeschakeld zullen worden in de terroristische aktiviteit van het Verzet ([11]).

Reeders vooruitzicht bleek gegrond te zijn. De haatstemming ontlaadde zich in een stijgend aantal aanslagen op kollaborateurs, inzonderheid burgemeesters, schepenen en andere bij de toepassing van de verordening op de verplichte tewerkstelling in Duitsland betrokken gezagdragers. Volgens een Duitse bron ([12]) werden er in 1942 zevenenzestig aanslagen gepleegd op van kollaboratie verdachte Belgen. Zestig daarvan gebeurden in de tweede helft van het jaar. Van de achtentwintig doden vielen er vijfentwintig tussen juli en december. Reeder noteerde dat er van 19 oktober tot 19 november 1942

(8) *Eine politisch und moralisch bedingte Schutzfrage, deren sich die Besatzungsmacht annehmen muss.* (TB 21 over de periode 1 juni-1 september 1942, dd. 15 september 1942. T-501, 105, 990 e.v.) Gedeeltelijk ongegrond is het besluit van J. Gotovitch : *Il ressort des textes que les Allemands ne s'émeuvent réellement que des attentats commis contre leurs propres ressortissants. L'insistance mise à certaines périodes sur l'absence de tout acte de cette sorte correspond bien aux exécutions d'otages opérées uniquement lorsqu'un Allemand figure parmi les victimes.* (J. GOTOVITCH, *Les rapports de la Sicherheitspolizei sur la résistance belge en 1943*, in *Cahiers d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, niet gedateerd, p. 187.) Er zijn niet enkel de teksten. Feitelijk maakte de bezettende overheid geen onderscheid tussen de bestraffing van aanslagen op van kollaboratie verdachte burgers enerzijds, Duitse militairen anderzijds. Het enige verschil is van kwantitatieve aard : voor niet opgehelderde aanslagen uitsluitend op militairen vielen meer gijzelaars dan voor aanslagen uitsluitend op burgers.

(9) TB 22 over de periode 1 september-1 december 1942, dd. 12 december 1942 (T-501, 105, 1197-98).

(10) Bedoeld worden de werkers die zich aan de verplichte tewerkstelling in Duitsland onttrekken.

(11) Als noot 9, 1198. Door terreur verstaan wij hier objektief het stelselmatig aanwenden van geweld met het doel de vijand en zijn aanhangers door schrikaanjaging te verlammen, eventueel door fysische uitschakeling onschadelijk te maken. Zowel het Verzet als de bezetter heeft bewust naar dit wapen gegrepen om de andere partij te doen terugschrikken voor bepaalde daden. Bij termen als terreur, terrorist, terroristische bedrijvigheid e.d.m. achten wij moreel of emotioneel getinte aanhalingstekens overbodig. Het gebruik van die termen houdt geen waardeoordeel in. Vgl. J. GOTOVITCH, *Quelques réflexions historiques à propos du terrorisme*, in *Réflexions sur la définition et la répression du terrorisme. Centre de droit international (Institut de Sociologie)* en *Association belge des juristes démocrates* (uitg.), Brussel, 1974, p. 15-24. Gotovitch schrijft terecht (p. 21) : *Avec la Résistance s'achève la mutation symbolique du terme 'terrorisme' : dans la bouche de l'occupant il est lui-même acte de contre-propagande et de combat et, quant à lui, le résistant le récuse... La Résistance, si l'on veut bien faire fi du contenu émotionnel donné par l'occupant à ce terme, comporte une facette terroriste.*

(12) Tabel van de in België en Noord-Frankrijk in 1942 gepleegde aanslagen (T-501, 95, 832).

negen kollaborateurs op straat door onbekenden waren neergeschoten ([13]). De meest opvallende en wegens zijn gevolgen historisch de belangrijkste aanslag was die op J. Teughels, burgemeester van Groot-Charleroi (19 november). Volgens Romsée, als sekretaris-generaal van binnenlandse zaken goed ingelicht, was het de derde moord op een burgemeester in één week, de achtentwintigste niet opgehelderde politieke moord sedert het begin van het jaar ([14]). Het ombrengen van Teughels, een vooraanstaand rexist, leidde tot de beslissende wending in de gijzelaarspolitiek van von Falkenhausen. Sedert 19 september 1941, datum waarop hij al de politieke gevangenen tot gijzelaars had verklaard, was de *Militärbefehlshaber* erin geslaagd zijn repressief optreden in België te beperken tot het uitvaardigen van dringende waarschuwingen aan de bevolking — in wier handen hij plechtig verklaarde het lot van de gijzelaars te leggen ([15]) — en het treffen van andere vergeldingsmaatregelen dan de doodstraf. Vandaar zijn kwade reputatie in hogere militaire kringen, te zwak op te treden ([16]).

Na de onopgehelderde moord op Teughels, « een schakel in de lange ketting van geniepige overvallen en aanslagen op leden van Vlaamse en Waalse politieke bewegingen » ([17]), besloot von Falkenhausen in België gijzelaars terecht te stellen ([18]). Op 27 november verscheen de eerste reeks voor het exekutiepeloton. Er vielen toen acht slachtoffers ([19]).

Even op de gebeurtenissen vooruitlopen. Op bevel van von Falkenhausen werden er van 27 november 1942 tot 10 juli 1944 tweehonderdveertig gijzelaars, over achttien reeksen verdeeld, terechtgesteld als vergelding voor niet tijdig opgehelderde overvallen en aanslagen op kollaborateurs en Duitse

(13) Pv. Reeder, 5 september 1949 (Proc. vF. 957). Zie nog *Ueberfälle und Mordanschläge auf Angehörige flämischer und wallonischer politischer Bewegungen und auf Träger öffentlicher Aemter des Landes in der Zeit vom 8.10.1942 bis 19.11.1942.* Dit stuk vormt een van de bijlagen der *Begründungen* voor de eerste terechtstelling van gijzelaars op 27 november 1942 (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 47).

(14) Vergadering van het komitee der sekretarissen-generaal, 20 november 1942 (Evdok). J.L. CHARLES-Ph. DASNOY (uitg.), *Les secrétaires-généraux face à l'occupant*, Brussel, 1974, p. 176-177. De burgemeester van Sart-lez-Spa en de waarnemend burgemeester van Verviers waren op 11 november door onbekenden neergeschoten. De moord op de burgemeester van Sart-lez-Spa komt niet voor op de in vorige nota vermelde bronnen. Volgens de *Militärverwaltung* was die aanslag *anscheinend kriminieller Art.* (Wekelijks verslag van de *Militärverwaltung* Brussel aan de *Oberbefehlshaber West*, 7-13 november 1942. T-501, 95, 711.)

(15) Aldus in zijn ambtelijke bekendmaking van 10 juli 1942 die in de kranten van de volgende dag verscheen.

(16) *Bijdragen*, 4, p. 92, 104-106 en 109-113. Hierbij valt op te merken dat von Falkenhausen in Noord-Frankrijk veel strenger repressief opgetreden was (*Bijdragen*, 4, p. 94, 99-102).

(17) Ambtelijke bekendmaking van 21 november 1942 (*Brüsseler Zeitung*, 22 november 1942).

(18) De familie Teughels en het schepenkollege van Groot-Charleroi hadden het bezettingsbestuur gevraagd van strenge vergeldingsmaatregelen af te zien (Proc. vF., *Exposé des faits*, p. 65).

(19) *Brüsseler Zeitung*, 28 november 1942. Aanvankelijk waren het er tien. Voor de twee geredden, François Lemeur en Nicolas Plunus, was het slechts uitstel van exekutie : op 12 december werden zij terechtgesteld.

militairen ([20]). De terechtgestelden waren geen gijzelaars in de klassieke betekenis van het woord, d.w.z. personen die wegens hun aanzien *na* de strafbare feiten tijdelijk hun vrijheid verloren hadden (*Wahlgeiseln*, in de Duitse terminologie). Voor terechtstelling als gijzelaar kwamen onder von Falkenhausen enkel in aanmerking de reeds vóór de onopgehelderde feiten aangehouden politieke gevangenen (*Haftgeiseln*) wier strafdossier volgens de bevoegde Duitse diensten — in laatste instantie von Falkenhausen zelf — zó zwaar was dat een Duitse krijgsgerecht geen ander vonnis dan een doodvonnis had kunnen vellen ([21]).

Opgemerkt zij dat de terechtstelling van gijzelaars ter vergelding voor politieke moorden op kollaborateurs *niet* voorgeschreven was in het bekende OKW-dekreet van 16 september 1941. Evenmin in de bekendmaking van von Falkenhausen van drie dagen later. In het eerste dokument is er alleen sprake van vergelding voor een *deutsches Soldatenleben*, in het tweede van vergelding voor aanslagen *auf einen Angehörigen der deutschen Wehrmacht oder Polizei* ([22]). Pas op 3 februari 1944 tekende von Falkenhausen de ambtelijke *Bekanntmachung* waardoor de Belgen er weet van kregen dat alle politieke gevangenen als gijzelaars verantwoording zouden moeten dragen niet enkel voor gewelddaden gepleegd tegen leden van de weermacht en weermachtpersoneel, maar « daarenboven » — dat was het nieuwe — voor gewelddaden waarvan het « loyale deel der bevolking zelf » het slachtoffer was ([23]). Waaruit mag worden besloten dat er, formeel beschouwd, vóór 3 februari 1944 geen geschreven rechtsgrond bestaat voor het terechtstellen van gijzelaars als vergelding voor andere gewelddaden dan die welke tegen Duitse militairen en politieambtenaren werden gepleegd. Men kent het standpunt van Reeder, dat in feite door von Falkenhausen gedeeld werd ofschoon deze *na*

(20) Cijfers ontleend aan het vonnis in de zaak von Falkenhausen c.s., 4 augustus 1951, p. 23 e.v.

(21) Talrijke formuleringen van die opvatting in het dossier van het proces von Falkenhausen c.s. (Pv. von Falkenhausen, 19 april 1948. Proc. vF. 233. Aantekening van Thedieck, 15 juni en pv. 16 juni 1949. Proc. Can. 0858 en 0859). Een duidelijke formulering reeds tijdens de bezetting in het verslag van von Craushaar, *Militärverwaltungsvizechef*, over de terechtstelling van gijzelaars, 10 september 1943 (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 47) en in de aantekening over hetzelfde onderwerp van *Kriegsverwaltungsrat* von Hahn, 27 januari 1944 (T-501, 97, 503-505). Volgens het vonnis in de zaak von Falkenhausen c.s. (9 maart 1951) gold dan ook als verzachtende omstandigheid voor de gewezen *Militärbefehlshaber, le fait que la très grande majorité des victimes furent — et c'est leur gloire — membres actifs des mouvements de résistance, capturés les armes à la main ou trouvés en possession d'explosifs, de façon que leur condamnation à mort par les juridictions allemandes, ne faisait aucun doute*. von Falkenhausen kon zeven reeds formeel ter dood veroordeelden als gijzelaars doen terechtstellen (Pv. von Falkenhausen, 17 november 1949. Proc. vF. 1693).

(22) *Bijdragen*, 4, p. 92-93 en 103-104.

(23) *Zugleich weise ich nochmals darauf hin, dass alle politischen Häftlinge als Geiseln für Gewalttätigkeiten gegen Angehörige der Wehrmacht und der in ihrem Gefolge stehenden Personen, darüber hinaus aber auch der loyal eingestellten Teil der Bevölkerung selbst, anzusehen sind*. De bekendmaking verscheen in de kranten van 4 februari 1944. Het stuk werd opgesteld door de groep *Polizei* in de diensten van Reeder (T-501, 97, 489).

de oorlog, om Reeder te belasten, het tegenovergestelde beweerd heeft ([24]) : politiek en moreel is het de plicht van de bezettende overheid de kollaborateurs te beschermen.

De moord op Teughels was niet het startschot maar de druppel die voor de bezettende overheid de beker deed overlopen ([25]). De aarzeling van von Falkenhausen en Reeder tot de terechtstelling van gijzelaars in België te besluiten, blijkt duidelijk uit de volgende omstandigheid. Enkele dagen vóór de aanslag te Charleroi stemde von Falkenhausen nog in met het voorstel van Reeder dat de gelegenheid bood de terechtstelling van gijzelaars te ontwijken. Ambtelijk zou, door middel van de pers, bekendgemaakt worden dat de *Sicherheitspolizei* onlangs weer tweehonderdvijfendertig kommunisten naar Duitsland had weggevoerd. De bedoeling van de voorgenomen bekendmaking was weliswaar hoofdzakelijk van « psychologische aard », met name de Nieuwe-Ordebewegingen en de Duitse diensten die voor bewakingsopdrachten een beroep deden op Belgische burgers, een hart onder de riem te steken. Maar, zo redeneerde Reeder verder, de wegvoering van de tweehonderdvijfendertig kommunisten kon meteen worden voorgesteld als vergelding voor een reeks onopgehelderde sabotagedaden, overvallen en aanslagen ([26]). De ambtelijke bekendmaking verscheen op 20 november ([27]). Maar toen kon ze niet meer aan haar tweede bedoeling beantwoorden : de avond tevoren, enkele uren nadat het stuk ter perse was gegaan, hadden twee onbekenden burgemeester Teughels uit het stadhuis gelokt en hem neergeschoten. von Falkenhausen besliste daarop de harde lijn ook in België te volgen. De acht gijzelaars die op 27 november 1942 werden terechtgesteld vielen ter vergelding niet enkel voor de moord op Teughels maar ook op acht andere Belgische onderdanen die sedert 19 oktober als politieke vijanden waren omgebracht ([28]).

Een belangrijke vraag in de studie van von Falkenhausens gijzelaarspolitiek is die aangaande het ingrijpen van hogerhand. Heeft het opperbevel van het leger, heeft Hitler zelf bij gelegenheid, herhaaldelijk speciale bevelen uitgevaardigd waardoor de *Militärbefehlshaber* telkens, van geval tot geval, gedwongen werd het OKW-dekreet van 16 september 1941 betreffende de terechtstelling van gijzelaars ten uitvoer te leggen ? von Falkenhausen én

(24) Zo beweert von Falkenhausen dat *bij* nooit van hogerhand onder druk gezet werd wanneer het ging om het terechtstellen van gijzelaars als vergelding voor politieke moorden op kollaborateurs, tenzij Vlaamse of Waalse legioensoldaten slachtoffers van de aanslagen waren. Op vergelding voor aanslagen op burgerlijke kollaborateurs, aldus von Falkenhausen, waagde Reeder het niet bij mij aan te dringen omdat de *Militärverwaltungschef* wist *qu'en cette matière j'étais irréductible* (Pv. von Falkenhausen, 28 april 1949. Proc. vF. 283). Dat is een van von Falkenhausens talrijke naoorlogse grove leugenachtige beweringen. Het is een feit dat hij, als *Militärbefehlshaber*, van 27 november 1942 tot 10 juli 1944, tientallen gijzelaars als vergelding voor aanslagen op Belgische kollaborateurs heeft doen terechtstellen.

(25) Pv. Reeder, 27 december 1949 (Proc. vF. 1749).

(26) MVC, pol, aan MBBNf, 13 november 1942 (T-501, 97, 450).

(27) *Brüsseler Zeitung*, 20 november 1942. De bekendmaking dateert van de 19de.

(28) MBBNf, KdoSt Ia, MVC, pol, aan o.m. OKW, WFSt, en OKH, Gen.Qu., 22 november 1922. Telex (T-501, 95, 751). Zie nog de *Begründung* voor de terechtstellingen van 27 november 1942 (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 47).

Reeder hebben zich na de oorlog, gedurende de instruktie van hun proces, op die bevelen beroepen — hoewel (wij noteerden het reeds) men het verband niet ziet : het OKW-dekreet bepaalde immers slechts dat er gijzelaars terechtgesteld zouden worden als vergelding voor aanslagen op Duitse militairen ([29]). Van het hoogste belang zou het zijn te vernemen hoe, wanneer, in welke mate en met welk gevolg inderdaad door het OKW druk werd uitgeoefend. Gesteld dat die druk inderdaad werd uitgeoefend (hetgeen zeer waarschijnlijk is) ([30]), dan blijft het bevreemdend dat er géén spoor van overgebleven is onder de vorm van bijv. een uiting van mistevredenheid, een dringende aanmaning, een uitdrukkelijk bevel. Zowel von Falkenhausen als Reeder gaf na de oorlog toe nooit schriftelijk kennis te hebben genomen van dergelijke telefonische bemoeienissen van het OKW ([31]). Tot nadenken stemt voorts het feit dat de talrijke verklaringen van von Falkenhausen tegenstrijdig zijn wat de aard van de tussenkomst betreft (vraag om inlichting of uitdrukkelijk bevel ?). Nu eens beweert hij nooit te hebben gewacht op een speciaal bevel omdat hij er de voorkeur aan gaf de opperste legerleiding vóór te zijn om erger te voorkomen ([32]). Op een ander moment verklaart hij passief gebleven te zijn en op de bevelen (*les ordres de mes supérieurs, les ordres de représailles*) te hebben gewacht, bevelen die hij dan tot een minimum in de toepassing zou hebben kunnen beperken ([33]). Stond de *Militärverwaltung* te Brussel zo machteloos, was zij werkelijk zo gebonden door bevelen van hogerhand als von Falkenhausen en Reeder het na de oorlog beweerd hebben ? Begin januari 1943 werden twee medewerkers van Reeder te Brussel op straat neergeschoten ([34]). De *Militärverwaltungschef* kon het gedaan krijgen dat er

(29) *Bijdragen*, 4, p. 92.

(30) Apetz, chef van de groep *Polizei* in de *Militärverwaltung*, noteerde op 24 april 1943 uit de mond van von Falkenhausen dat OKW en OKH over de genomen vergeldingsmaatregelen verlangden ingelicht te worden (T-501, 97, 484). In een aantekening van von Hahn, medewerker van Apetz, van 27 februari 1944 over o.m. de gijzelaarspolitiek in België, is er sprake van een (niet nader bepaalde) druk van het OKW op het bezettingsbestuur (T-501, 97, 504).

(31) Pv. von Falkenhausen en Reeder, 5 september 1949 (Proc. vF. 957). Op de pertinente vraag van de auditeur aan von Falkenhausen of hij ooit de schriftelijke weergave van die telefonische bevelen van het OKW gezien had, antwoordde de gewezen *Militärbefehlshaber* dat ze hem enkel mondeling door de *Kommandostab* werden meegedeeld. Zich tegensprekend voegde hij er onmiddellijk aan toe : *Je tiens à vous préciser que la communication téléphonique, dont je vous parle, n'était pas à proprement parler un ordre. C'était en réalité une demande de renseignements... : qu'avez-vous fait ou que comptez-vous faire ?... C'est alors que nous procédions aux représailles. Nous nous fondions sur l'ordre général de Hitler* [het OKW-dekreet van 16 september 1941] *sans attendre pour les cas particuliers un ordre plus précis*. In een memorie van eind augustus 1950, p. 5, stelt Reeder zich de vraag, *wie stark und in welcher Weise* door het OKW op von Falkenhausen druk werd uitgeoefend. De kwestie, schrijft hij, werd gedurende de instruktie niet grondig onderzocht. Hij zelf en zijn medewerkers in de *Verwaltung* voerden geen besprekingen met Berlijn (BAK, *Nachlass Thedieck, vorl.* 54). Terecht karakterizeert Reeder de gerechtelijke instruktie op dat punt als « grotesk ». Er werd geen enkele poging gedaan om na te gaan in welke mate de *Kommandostab*, de rechstreeks onder von Falkenhausen verantwoordelijke instantie, in de gijzelaarskwestie meegehandeld had.

(32) Als vorige noot.

(33) Pv. von Falkenhausen, 9 december 1948 (Proc. vF. 165) en een eigenhandig in het Frans gestelde memorie van von Falkenhausen, 9 september 1949 (Proc. vF. 1749).

(34) Hierachter, p. 16-17.

voor de tweede aanslag geen gijzelaars met hun leven betaalden. *Fräulein* Hanna Söntgen, sekretaresse van Reeder vanaf 3 september 1944, achtte het nochtans geraden, in haar getuigenis gedurende de instruktie van het proces von Falkenhausen, er geen gewag te maken ten gunste van haar vroegere chef omdat het wellicht « gevaarlijk » was, in elk geval « meer negatief dan positief kon werken » ([35]). Tegen de machteloosheid van de *Militärverwaltung* pleit nog een ander feit. In april 1944, na de aanslagen op twee Waalse SS-vrijwilligers en leden van hun familie (drie doden), stelde Reeder Degrelle voor afstand te doen van de *reeds aangekondigde* vergeldingsmaatregelen. Om propagandistische redenen zou het gebaar van de rexistenleider ruime bekendheid krijgen. Een verbitterde Degrelle weigerde. 24 april verschenen twintig gijzelaars vóór het exekutiepeloton ([36]).

Wat nu speciaal de eerste terechtstelling van gijzelaars betreft (die van 27 november 1942) verklaarde Reeder tot zijn verdediging ook rekening te hebben gehouden met de Nieuwe-Ordebewegingen die op vergelding aandrongen. Hij precizeert dat Degrelle na de moord op Teughels persoonlijk het opperbevel van het landleger gealarmeerd zou hebben. Daarop zou dan een speciaal (weer onvindbaar gebleven) bevel van het OKW zijn gevolgd, gijzelaars te fusilleren ([37]). Het slot van die rechtvaardiging klinkt *a priori* weliswaar niet onwaarschijnlijk, maar niets bewijst dat het gegrond is. De naoorlogse verklaringen van Reeder ter verdediging van zijn beleid zijn even vatbaar voor kritiek als die van zijn chef ([38]) (met dit grondige verschil dat

(35) Hanna Söntgen aan Achenbach, een van Reeders Duitse advokaten, 23 maart en 11 april 1950 (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, 106).

(36) BRUNNER, *Der Kampf gegen die Feinde der öffentlichen Sicherheit*, p. 16 (BAK, als vorige noot, 109). Het niet gedateerde stuk werd opgesteld tussen 3 september 1944 en 9 mei 1945. Het maakt deel uit van het zogenaamde *Abschlussbericht der Militärverwaltung*. Toen Brunner zijn uiteenzetting neerschreef vermoedde hij niet dat Reeder rechterlijk zou vervolgd worden. Vandaar de geloofwaardigheid van zijn mededeling over het voorstel van Reeder aan Degrelle.

(37) Pv. Reeder 5 september 1949 (Proc. vF. 957). Volgens Reeder vernam hij van Degrelle zelf dat deze laatste Hitler te hulp geroepen zou hebben — een hoogst twijfelachtige bewering van Reeder (zie volgende noot). — Zonderling weer dat er in de telex van von Falkenhausen aan o.m. het OKW en het OKH van 22 november 1942, die vergelding aankondigt voor de aanslag op Teughels, niet verwezen wordt naar en speciaal bevel van het OKW (T-501, 95, 751).

(38) Op 27 december 1949 verklaart Reeder dat het OKW, na de bemoeienis van Degrelle, druk uitoefende op de *Militärverwaltung* te Brussel. « Tevoren reeds », aldus Reeder, « had Hitler al herhaaldelijk Degrelle ontvangen. » (Proc. vF. 1749.) De waarheid is dat Degrelle pas op 21 februari 1944 door Hitler in het hoofdkwartier werd ontvangen. Reeder maakte ook gewag van een ontvangst van Degrelle door von Falkenhausen te Brussel — en wel vóór 27 november 1942, datum van de eerste terechtstelling van gijzelaars (Pv. Reeder 27 december 1949. Proc. vF. 1749). Reeders bewering is tegenstrijding met de feiten : Degrelle was niet in België tussen 8 augustus 1941 en 20 december 1942. Hij stond toen aan het Oostfront. Overigens is het ondenkbaar — en Reeder wist dat — dat von Falkenhausen zich zou hebben laten beïnvloeden door iemand als Degrelle. Ook von Craushaar in zijn verslag van 10 september 1943 legt een rechtstreeks verband tussen Degrelle en het besluit van von Falkenhausen, gijzelaars te fusilleren (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 47). Men weze voor von Craushaar nochtans op zijn hoede : hij schreef zijn verslag « voor het geval van een onzekere toekomst », een Duitse nederlaag, met het doel te bewijzen dat de gijzelaarspolitiek niet alleen wettelijk maar ook moreel te rechtvaardigen was (Pv. von Craushaar, 9 september 1949 en pv. Reeder, 16 november 1949. Proc. vF. 1662 en 1688).

hij zich verdedigde zonder von Falkenhausen te belasten). Vast staat enkel dat de leiding van Rex, vlak vóór de aanslag op Teughels, dringend om strengere sankties verzocht ([39]) en dat de *Militärverwaltungschef* Rex de toelating weigerde maatregelen te nemen tot zelfverdediging ([40]).

Als afschrikwekkend middel om de terroristische aktiviteit van het Verzet te stuiten bleek de terechtstelling van gijzelaars aanvankelijk niet doeltreffend. Reeder schreef dat voorzien te hebben. Hij kende de « fanatische vastbeslotenheid van de daders » en besefte dat de *Militärverwaltung* een « tweesnijdend zwaard » hanteerde dat de « strijdmetode van de kommunistische terreurgroepen nauwelijks zal beïnvloeden ». Het enige afdoende middel tegen die *Terrorpest* achtte hij — en dat was ook de overtuiging van von Falkenhausen — het onschadelijk maken van die groepen zelf door een snelle en strenge bestraffing ([41]). Zover waren de Duitse politiediensten in december 1942 evenwel nog niet.

Na het neerschieten van Teughels volgden opnieuw aanslagen op kollaborateurs. Daar ze weer onopgehelderd bleven verscheen op 12 december 1942 een tweede reeks gijzelaars voor het exekutiepeloton. Tien slachtoffers ([42]). De overvallen en aanslagen hielden niet op ([43]). Vanuit het opleidingskamp te Meseritz sprak Degrelle dreigende taal die op 19 december in grote opmaak op de één van *Le Pays Réel* verscheen : *Quand nous rentrerons au pays, rien ne nous arrêtera. A la Brigade Blanche, nous opposerons la Brigade Rouge, qui lavera dans un bain de sang impur le sang pur de nos héros... Nous avons appris à tuer vite et bien.* Diezelfde dag kwamen honderdzeventig Waalse Oostfrontvrijwilligers met verlof in groep te Brussel aan. Veelbetekenend voor de toestand in de hoofdstad was dat ruim een week tevoren reeds, na ruggespraak met de leiding van Rex, van een feestelijke ontvangst bij de aankomst was afgezien ([44]). Dat Degrelle pas de volgende dag in een station vóór Brussel uitstapte had niet rechtstreeks te maken met zijn veiligheid : hij had zijn reis in Berlijn voor politieke besprekingen moeten onderbreken ([45]).

---

(39) V. Matthys, wn. leider van Rex, aan Reeder. Afschrift zonder vermelding van datum. Uit de kontekst blijkt dat het schrijven geredigeerd werd kort na de aanslag op dokter Henault, rexist, waarnemend burgemeester van Verviers (11 november 1942) en vóór de aanslag op Teughels (19 november 1942) (NCWO II, Rex, VII, 54).

(40) TB 22 over de periode 1 september-1 december 1942, dd. 31 december 1942 (T-501, 106, 1228).

(41) Als vorige noot, 1199-1200 en 1253-1254.

(42) *Brüsseler Zeitung*, 13 december 1942. Volgens de *Begründung* van die reeks vielen de tien gijzelaars als vergelding voor een reeks van negen overvallen en aanslagen tussen 25 november en 7 december 1942 te Brussel en te Luik (vier doden, onder wie Schollen, Algemene SS-Vlaanderen) (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 47).

(43) Vgl. de berichten in de pers. Op 16 december 1942 werd priester Caumont te Lasne-Chapelle-Saint-Lambert, 's avonds toen hij van de tram stapte, door twee voorbijrijdende onbekende fietsers neergeschoten. Caumont zou als aalmoezenier van het Waalse Legioen vertrekken (*Begründung* van de terechtstelling van gijzelaars, 6 januari 1943. BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 47).

(44) De verlofgangers trokken enkel in groep van het Noordstation naar de kazerne (*Volk en Staat*, 20-21 december 1942).

(45) Hierachter, p. 62.

De *Oberfeldkommandantur* Brussel had het zo geregeld dat de Rexistenleider tijdens zijn verlof niet in zijn woning maar in een speciaal bewaakt huis aan de Louizalaan, vlak tegenover een van de dienstgebouwen van de Sipo-SD, zou verblijven ([46]). De aanvankelijk voor 27 december voorgenomen feestelijke bijeenkomst van de verlofgangers in het Paleis voor Schone Kunsten werd afgelast. Op voorstel van de bevoegde dienst in de *Militärverwaltung* te Brussel was het de legionairs vóór hun vertrek uit Meseritz ingescherpt dat zij zich « tuchtvol » hadden te gedragen en « niet eigenmachtig gewelddadig mochten optreden tegen personen die, gedurende hun afwezigheid, verwanten hadden lastig gevallen » ([47]).

Ook Elias achtte het nodig te waarschuwen. In zijn eerste rede als VNV-leider (Antwerpen, 20 december 1942) had hij het o.m. over « kommunisme en Witte Brigade die hun terreur losgelaten hebben over Vlaanderen ». Zij die het geweld ontketend hebben, vermaande hij, moeten « zich wel bedenken wat de toekomst brengt ». Want « geweld roept om geweld ». Aan het adres van de sekretarissen-generaal sprak hij de hoop uit « dat de staatsmacht genoeg kracht en energie zal bezitten om dit terroristische geweld te onderdrukken ». Blijft de staat in gebreke, zei hij nog dreigend, dan « zullen wij onszelven rechten » ([48]).

Het Verzet liet zich niet afschrikken. Integendeel, het dreef zijn terroristische aktiviteit op door een stoute wijziging in zijn strijdmetode : als antwoord op de terechtstelling van de achttien gijzelaars gaf de leiding van de Gewapende Partizanen — de speerpunt van het Onafhankelijkheidsfront — bevel lukraak Duitse militairen op straat, in het duister, neer te schie-

(46) MBBNf, KdoSt, *Zentralabteilung*, Baumann aan OKH, 10 december 1943 (T-501, 173, 90). Baumann aan Callies, *Verwaltungschef* OFK Brussel, 16 december 1942 (NCWO II, Microfilm OFK Brussel, filmrol 4). Of Degrelle werkelijk in de hem toegewezen woning verbleef kon niet worden achterhaald. Zijn verlof duurde veel langer dan voorzien was : pas op 2 november 1943 verliet hij Brussel voor het Oostfront.

(47) Als vorige noot.

(48) *Volk en Staat*, 22 december 1942. Vgl. J. Brans : *Bij de oproep van de sekretarissen-generaal* (*Volk en Staat*, 10-11 januari 1943). In zijn rede van 17 januari 1943 te Gent kwam Elias op de kwestie terug. Pas wanneer de staat in gebreke blijft, onderstreepte hij, « kan men de spreuk erkennen, dat geweld om geweld roept » (*Volk en Staat*, 19 januari 1943). De meer gematigde toon was waarschijnlijk het gevolg van een wenk van Reeder, die geen tegenterreur zou dulden. — Gedurende de instruktie van zijn proces verklaarde Elias dat hij met zijn rede te Antwerpen (20 december 1942) niets anders bedoeld had dan « een reaktie van de sekretarissen-generaal uit te lokken ». Hij wist *toen* dat de *Militärverwaltung* te Brussel haar positie bedreigd achtte en « een SS-regime » vreesde. Hij wist ook iets af van de demarche van kanunnik Van der Elst bij kardinaal Van Roey in opdracht van het bezettingsbestuur. Van de sekretarissen-generaal verwachtte Elias dat zij door hun krachtdadige houding een verandering in het bezettingsregime zouden voorkomen (Pv. Elias, 25 februari 1947. Evdok). Hierbij valt op te merken dat Elias op 20 december 1942 nog niets af kon weten van het gevaar dat de *Militärverwaltung*, door de benoeming van een HSSPF, begin januari werkelijk zou bedreigen. Evenmin kon hij toen gewag maken van de demarche bij kanunnik Van der Elst, die pas van de negende januari 1943 dateert. (Zie nader hierachter, p. 21-22.) In zijn verhoor van 25 februari 1947 verwart Elias zijn rede van 20 december 1942 te Antwerpen met die van 17 januari 1943 te Gent. Bij de laatste toespraak wist hij meer dan vier weken tevoren. Men mag aannemen dat Reeder de VNV-leider rechtstreeks had geïnformeerd of onrechtstreeks had doen informeren.

ten ([49]). Vermoedde de bezetter het dreigende gevaar ? Op 17 december ging aan de Kommandanturen de waarschuwing dat de vijand wellicht van de geringe waakzaamheid gedurende de feestdagen gebruik zou maken om een of andere operatie te wagen ([50]). Plotseling (*schlagartig*) begon inderdaad op de 23ste een reeks moorden op Duitse militairen — *eine Mordwelle,* het woord is van Reeder in zijn verslag aan het opperbevel van het landleger ([51]). Medio januari 1943 kwam er even plotseling een einde aan toen de voor het bevel verantwoordelijke partizanenleider, advokaat Bastien (hij was intussen aangehouden), besefte dat de prijs die voor de neergeschoten Duitsers betaald moest worden, te hoog lag ([52]).

De snelle stijging van bloedig geweld en tegengeweld blijkt duidelijk uit de hieronder volgende kronologische opsomming van enkele feiten ([53]). Wat de aanslagen op Duitsers en kollaborateurs betreft beperken wij ons tot die waarvoor vergeldingsmaatregelen onder de vorm van terechtstelling van gijzelaars getroffen werden ([54]). Opgemerkt zij dat er van de elf in 1942 in België op Duitse militairen gepleegde aanslagen niet minder dan zeven plaatsvonden tussen 23 en 31 december 1942 ([55]). Nog vijf zouden er tussen 5 en 13 januari te Brussel volgen.

23 december 1942, Luik, 's avonds laat : drie aanslagen op Duitse militairen. Twee doden, één zwaar gewonde. Vijftig gijzelaars aangehouden waarvan vijftien terechtgesteld zullen worden indien de schuldigen op 3 januari 1943, 12 uur, niet bekend zijn. Volgens von Falkenhausen

---

(49) Het bevel blijkt uit de mededeling van de Belgische Partizanen in *Bulletin du Front de l'Indépendance,* nr. 9, februari 1943 : *Les partisans belges ont mis en application leur décision de venger sur les membres de l'armée allemande les otages belges fusillés par l'occupant.* Mijn vakgenoot M. Steinberg vestigde vriendelijk mijn aandacht op dit dokument. — Vgl. nog de aantekening van 4 januari 1943 in het *Kriegstagebuch* van de *Kommandostab Ia* te Brussel : *Laut Aussage eines in Spa verhafteten Terroristen haben die Kommunisten von ihrer Leitung in Brüssel die Hinweisung erhalten, deutsche Wehrmachtangehörige, insbesondere Offiziere, bei jeder sich bietende Gelegenheit zu erschiessen* (T-501, 93, 1028).

(50) T-501, 95, 778.

(51) TB 23 over de periode 1 januari-1 maart 1943, dd. 16 maart 1943 (T-501, 106, 83-84).

(52) Hierachter, p. 17.

(53) De feiten en de nauwkeurige datering ervan ontlenen wij — behalve wanneer uitdrukkelijk anders vermeld — aan 1) de wekelijkse verslagen (*Uebersichte der Vorkommnisse*) van de *Kommandostab Ia* en de *Verwaltungsstab,* groep *Polizei,* aan de *Oberbefehlshaber West* (T-501, 95, 799-866) ; 2) de *Begründungen* van de terechtstellingen van gijzelaars 4, 6 en 13 januari 1943 ; die *Begründungen* vormen de bijlagen van het reeds vermelde verslag van von Craushaar over de terechtstellingen van gijzelaars in België, 10 september 1943 (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 47) ; 3) K. BEHLING (Duits advokaat van von Falkenhausen), *Zeittafel und Materialien zur Frage der während des 2. Weltkrieges im Befehlsbereich Belgien-Nordfrankreich durchgeführten Exekutionen,* afgesloten 25 oktober 1950 (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 44 ; ook in IfZM, *Prozess von Falkenhausen,* band 13) ; volledigheidshalve raadplege men nog K. BEHLING, *Entwurf der « time table » der Geiselerschiessungen von 1939 bis november 1943,* afgesloten 2 juni 1950 (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 46) ; 4) de berichten in de pers, hoofdzakelijk de *Brüsseler Zeitung.* De feiten vindt men telkens in de bronnen onder de vermelde datum of, in de kranten, een dag later.

(54) Die aanslagen worden als *Rechtsverletzung* in de *Begründungen* vermeld. Een vergelijking van de *Begründungen* met de wekelijkse *Uebersichte der Vorkommnisse* van de *Kommandostab Ia/Verwaltungsstab* (zie vorige noot) leert dat er enkele aanslagen meer gepleegd werden dan in eerstgenoemde dokumenten vermeld.

(55) Verslag von Craushaar, 10 september 1943 (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 47).

is het « nodig Groot-Luik de volgende dagen onder zware druk te brengen » ([56]).

24 december, in de vroege ochtenduren : waarschuwing van von Falkenhausen aan de Oberfeld- en Feldkommandanturen : ook buiten het ambtsgebied van de Oberfeldkommandantuur Luik moet met de mogelijkheid van aanslagen op militairen gerekend worden. « De grootste opmerkzaamheid is geboden ([57]). »

31 december 1942, Brussel, 's avonds en in de loop van de nacht : drie aanslagen op Duitse militairen. Twee gewonden.

4 januari 1943, Luik : tien gijzelaars terechtgesteld (3e reeks) als vergelding voor de drie aanslagen van 23 december ([58]).

5 januari 1943, Brussel, 's avonds : een Duitse soldaat en een *Kriegsverwaltungsrat* neergeschoten.

6 januari 1943, Brussel : tien gijzelaars terechtgesteld (4e reeks) als vergelding voor de in de Brusselse agglomeratie tussen 6 en 24 december gepleegde aanslagen en overvallen op kollaborateurs ([59]).

Nog op 6 januari 1943, eveneens te Brussel : terechtstelling van tien gijzelaars (5e reeks) als vergelding voor de drie aanslagen op Duitse militairen van 31 december 1942 en voor verscheidene aanslagen op kollaborateurs tussen 24 en 31 december gepleegd en waarbij geen doden, wel drie zwaargewonden gevallen waren ([60]).

---

(56) MBBNf, KdoSt Ia-VerwaltSt, pol, aan OKW, OKH, ObWest, 24 december 1942. Telex (T-501, 95, 799). MBBNf, KdoSt Ia aan de OFK en de FK, 24 december 1942 (T-501, 95, 800).

(57) T-501, 95, 801.

(58) Van de vijftig oorspronkelijk aangehouden Luikse gijzelaars — voor het merendeel notabelen — werden er geen terechtgesteld. Voor het exekutiepeloton verschenen, zonder ernstig vooronderzoek van hun strafdossier, tien van terroristische aktiviteit verdachte politieke gevangenen die daarenboven slechts kleine lieden waren (Proc. vF., *Exposé des faits*, p. 67-76). Ten gunste van de Luikse notabelen pleitten kardinaal Van Roey en sekretaris-generaal Schuind rechtstreeks bij von Falkenhausen. Op 2 januari 1943 vernam Schuind van Thedieck dat de slachtoffers *ne seront pas choisis dans les milieux bourgeois, mais bien dans les milieux communistes.* Waarop de sekretaris-generaal vertwijfeld antwoordde : *Mais vous ne fusillerez pas des innocents !* Ter rechtvaardiging verwoordde Thedieck daarop de opvatting van von Falkenhausen : *Ils seront choisis parmi les coupables d'actes de sabotage, parmi ceux qui ont été trouvés détenteurs d'explosifs ou qui préparaient un acte de sabotage, parmi ceux qui étaient en relation avec les milieux terroristes et par leur action participaient au mouvement terroriste.* (Aantekening van Schuind, 2 januari 1943. Proc. vF. 241. Pv. von Falkenhausen, 19 april 1949. Proc. vF. 233. Pv. Thedieck, 26 juli 1949. Proc. Can. 0858.) De voorstelling in LECLEF, *Kardinaal Van Roey en de Duitse bezetting in België*, Brussel, 1945, p. 214, alsof er géén Luikse gijzelaars werden terechtgesteld, is grondig misleidend. Er werden alleen geen notabelen terechtgesteld. Deze laatsten hadden hun leven minder te danken aan de bemiddeling van Van Roey dan aan von Falkenhausen voor wie kommunisten in de eerste plaats voor terechtstelling als gijzelaars in aanmerking kwamen. Men vraagt zich af waarom Leclef de tien niet-notabele Luikse terechtgestelde gijzelaars in zijn boek géén woord gunt.

(59) Volgens de *Begründungen* ging het om volgende politieke moorden : 10 december, een rexistisch apoteker en zijn hulp in de apoteek neergeschoten ; 15 december, dokter Laermans, van het *Arbeitsamt*, in zijn woning neergeschoten ; 16 december, priester Caumont te Lasne-Saint-Lambert neergeschoten (zie hiervóór p. 13, n. 43) (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 47).

(60) Kenmerkend voor de toen in de kringen van de Vlaamse kollaboratie heersende mentaliteit is de toespraak van een vooraanstaand VNV'er op het Driekoningenfeest door de vrouwenorganizatie van het VNV in het Brugmann-hospitaal op touw gezet. Daarin luidde het : « Indien wij het niet zouden kunnen bolwerken alleen de orde te handhaven, zullen wij de *Führer* verzoeken dat wij beroep zouden mogen doen op het Vlaams Legioen om de politiedienst waar te nemen. » (*Volk en Staat*, 8 januari 1943, p. 1.)

8 januari 1943, Brussel, 's avonds : twee aanslagen op Duitse militairen. Eén dode, één gekwetste. Sabotage op de militaire verlofgangerstrein Brussel-Wenen tussen Leuven en Aarschot. Enkel materiële schade ([61]).

11 januari 1943, Brussel, voormiddags : een Rijksduitser in zijn woning neergeschoten, zijn vrouw gewond ([62]).

12 januari 1943, Brussel, ambtelijke bekendmaking van de *Militärbefehlshaber* : wie onrechtmatig in het bezit is van een vuurwapen of van springstof wordt als een terrorist beschouwd en kan onmiddellijk, zonder vorm van proces, worden terechtgesteld ([63]).

12 januari 1943, Brussel, 's avonds : opnieuw een *Kriegsverwaltungsrat* op straat neergeschoten, de vrouw die hem vergezelde (een Rijksduitse), gewond.

13 januari 1943, Brussel : terechtstelling van twintig gijzelaars (6e reeks) als vergelding voor de vier aanslagen op Duitse militairen van de 5de en de 8ste, waarbij drie doden waren gevallen. Die exekutie was (voorlopig) de laatste in de lange reeks waarvan het begin tot 27 november teruggaat. Op aandringen van Reeder bij het OKW volgde er geen vergelding voor de dodelijke aanslag op de tweede *Kriegsverwaltungsrat* ([64]).

Op 19 januari 1943 kon de *Militärbefehlshaber* de opperste legerleiding melden dat Bastien, de « leider van de terroristische en sabotageaktie in België », aangehouden was. Volgens zijn eigen verklaringen vielen er « geen aanslagen op de *Wehrmacht* nog te verwachten » ([65]). De aktiefste leden van de groep waren aangehouden en liepen gevaar te worden terechtgesteld ([66]). Voor de bezetter was aldus het bewijs geleverd dat de terechtstellingen van kommunistische terroristen « niet enkel rechtvaardig maar ook politiek juist waren » ([67]). De daders van de aanslagen en hun touwtjestrekkers moesten niet in de burgerlijke intelligentsia maar bij de kommunisten worden gezocht. Het fusilleren van vertegenwoordigers van de zogenaamde leidende kringen zou de werkelijke daders niet hebben afgeschrikt maar integendeel in de kaart van de kommunisten gespeeld. Want zij verlangden de diepe kloof tussen de al te

(61) Ter vergelding voor die sabotagedaad had von Falkenhausen aanvankelijk besloten tien gijzelaars te doen terechtstellen. Het bericht verscheen in de kranten (zie o.m. *Volk en Staat*, 12 januari 1943). Het besluit werd niet uitgevoerd.

(62) Enkel in de pers vermeld (*Brüsseler Zeitung*, 14 januari 1943). Als arbeiders van de stedelijke gasmaatschappij vermond drongen de daders de woning van het slachtoffer binnen. Er volgde geen vergelding.

(63) T-501, 97, 357 (nr. 21) en 461-470. Feitelijk niet toegepast.

(64) Pv. Reeder 8 december 1949 (Proc. vF. 1714). Een bewijs dat von Falkenhausen en Reeder in de kwestie van het terechtstellen van gijzelaars niet zo machteloos waren als zij na de oorlog zouden beweren.

(65) MBBNf, KdoSt Ia, MVC, pol, aan o.m. OKW, OKH en Ob.West, 19 januari 1943. Telex (T-501, 95, 852). Over Bastien, hierachter, p. 18, n. 68.

(66) Verslag von Craushaar over de terechtstelling van gijzelaars, 10 september 1943, p. 8 (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 47). von Craushaar maakt gewag van een uitdrukkelijk bevel van Bastien, medio januari 1943, de *Ueberfälle auf Wehrmachtsangehörige abzustoppen*. In dezelfde zin von Craushaar aan Schlottmann, medewerker van Achenbach, de Duitse advokaat van Reeder, 3 mei 1950 (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 106).

(67) TB 23 over de periode januari-maart 1943, dd. 15 maart 1943 (T-501, 106, 35).

passief geachte notabelen en de bezetter. Reeder besloot dat er niet « in de verkeerde richting geschoten was » ([68]).

De cijfers spreken een gruwelijke taal. Van 27 november 1942 tot 13 januari 1943 werden achtenzestig gijzelaars terechtgesteld waarvan niet minder dan vijftig tussen 4 en 13 januari. De achtenzestig vielen ter vergelding voor de tussen 8 oktober 1942 en 8 januari 1943 gepleegde overvallen en aanslagen op kollaborateurs en Duitse militairen waarbij tweeëntwintig mensen om het leven waren gekomen : vijf Duitse militairen ([69]) en zeventien Belgen ([70]). Een nadere ontleding van de cijfers leert dat er voor de aanslagen op Duitse militairen tussen 23 december 1942 en 8 januari 1943 gepleegd (vijf doden), veertig gijzelaars werden doodgeschoten — een gemiddelde dat hoger ligt dan het in september 1941 in het vooruitzicht gestelde minimum (vijf gijzelaars voor één gedode Duitse militair) ([71]). Opvallend streng is de sanktie van 13 januari : twintig gijzelaars voor drie Duitse militairen. Voor het ombrengen van zeventien burgers werden er in de hier beschouwde periode « slechts » achtentwintig gijzelaars gefusilleerd.

Himmlers tussenkomst en von Falkenhausens afwijzend antwoord.

Men begrijpt dat Himmler gepoogd heeft van de krisistoestand in het Luikse en het Brusselse gebruik te maken om zijn politionele bevoegdheid in het ambtsgebied van von Falkenhausen uit te breiden. Was niet het bewijs geleverd dat in België *der offene Terror* heerste ([72]) en de tijd drong om, naar het voorbeeld van het bezette Frankrijk, de politionele exekutieve in

(68) Als vorige noot. Zie nog in dezelfde zin de aantekening van Thedieck van 15 juni 1949 voor auditeur Closon in de zaak-Reeder (BAK, *Nachlass Thedieck, vorl.* 54). Volgens Thedieck kreeg Reeders opvatting verrassend bevestiging door Bastien, die na zijn aanhouding zou hebben verklaard *dass die Absicht, die er mit der Organisierung der gehäuften Attentate verfolgt hätte, nämlich scharfe Gegenmassnahmen gerade gegenüber dem nach seiner Meinung passiven Bürgertum zu provozieren, nicht in Erfüllung gegangen sei.*

(69) Volgens de in de *Begründungen* opgegeven cijfers van de eerste zeven reeksen terechtstellingen (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 47). Eigenlijk vielen er niet vijf, maar zes Duitse militairen : twee te Luik op 23 december 1942, vier te Brussel op 5, 8 en 12 januari 1943.

(70) Eveneens volgens de *Begründungen* (zie vorige noot). In werkelijkheid vielen er enkele Belgen meer, zonder dat nader bepaald kan worden hoeveel.

(71) Hiervóór, p. 9.

(72) Aldus in een in noot 122 nader vermeld schrijven van de chef van de Sipo-SD, IV, aan Himmler, dd. 26 januari 1943. Over de toestand in België eind 1942, vgl. P. STRUYE, *L'évolution du sentiment public en Belgique sous l'occupation allemande*, Brussel, 1945, p. 101-103. Het feit dat de daders van de aanslagen meestal onbekend blijven bewijst dat het gaat om een aktie *répondant à des courants profonds et englobant de larges couches de la population... S'il serait excessif d'affirmer que le Belge moyen a acquis le 'goût du sang' il faut cependant bien constater qu'il n'en a plus l'horreur.*

haar geheel aan de kontrole van de *Militärverwaltung* te onttrekken ([73]) ? Dat kon alleen door de benoeming van een HSSPF te Brussel, rechtstreeks en uitsluitend afhankelijk van Himmler. De kandidaat was al ter plaatse : *SS-Brigadeführer* Jungclaus, die sedert 1 april 1942 de RFSS vertegenwoordigde in diens hoedanigheid van *Beauftragter für Volkstumsfragen* ([74]).

Eind oktober 1942 al had Müller, chef van het *Amt IV* (*Geheime Staatspolizei*) in het RSHA, in die zin bij Himmler aangedrongen ([75]). Na de eerste aanslagen op Duitse militairen te Luik en te Brussel begin januari 1943 kwam hij op de kwestie terug ([76]). Van de *Dienststelle* te Brussel had hij intussen een uitvoerig verslag ontvangen over de « buitengewoon verscherpte individuele terreur » in België. Zij was, aldus dit verslag, het resultaat van de samenwerking tussen kommunisten en de « nationale verzetsgroepen » in het kader van het Onafhankelijkheidsfront. Van de terroristische bedrijvigheid en sabotage lag de leiding evenwel uitsluitend bij de kommunisten. De voortvluchtige kommunistische funktionaris Jean Bastien had de kleine en uit drie man samengestelde en militair georganizeerde gewapende partizanengroepen opgesteld. Een zware handicap voor een doeltreffende bestrijding van die groepen betekende echter de begrenzing van de bevoegdheid van de Sipo-SD enerzijds, de GFP anderzijds ([77]). Daar het gevaar niet denkbeeldig was dat de terreur zich minder tegen de binnenlandse vijand dan tegen de bezetter zelf zou keren (wat inderdaad reeds het geval was) drong Müller er nog eens bij Himmler op aan, stappen te doen om de politionele exekutieve in België en Noord-Frankrijk — net als in het bezette Frankrijk ([78]) — onder de uitsluitende bevoegdheid van de Sipo-SD te brengen.

De beslissing een HSSPF te Brussel te benoemen, lag bij Hitler. Om het terrein voor te bereiden wendde Himmler zich tot generaal Wagner, als kwartiermeester-generaal in het OKH formeel bevoegd voor de bezettingspolitiek in de landen en gebieden onder militair bestuur. Wagner was begin januari 1943 op bezoek bij de RFSS in diens *Feldkommandostelle* ([79]). Himmler

(73) Als de staatspolitie van de bezetter was de Sipo-SD in België en Noord-Frankrijk funktioneel ondergeschikt aan het bezettingsbestuur, disciplinair en funktioneel aan het RSHA te Berlijn. De door de Sipo-SD uitgevaardigde aanhoudingsbevelen (*Sicherheitshaftbefehle*) moesten in rechte worden bekrachtigd door de groep *Polizei* in de *Militärverwaltung*. Zie nader ons artikel in *Bijdragen*, 3, p. 46-64.

(74) *Bijdragen*, 4, p. 77 e.v.

(75) Het stuk zelf niet aangetroffen. Er wordt naar verwezen in het schrijven van 4 januari 1943 van Müller aan Himmler (zie volgende noot).

(76) Chef Sipo-SD, IV A2, aan Himmler, 4 januari 1943 (T-175, 74, 2592040-45).

(77) Over die begrenzing, die soms tot overlapping leidde, zie nader ons reeds vermeld artikel in *Bijdragen*, 3, p. 21-23.

(78) Over het Franse voorbeeld, *Bijdragen*, 4, p. 84-85.

(79) De datum van het onderhoud Wagner-Himmler kan niet nauwkeurig worden vastgesteld : kort na de ontvangst van Müllers schrijven van 4 januari (zie noot 76) en vóór de 7e. Van die dag dateert immers het schrijven van Wagner aan von Falkenhausen over het benoemen van een HSSPF te Brussel. Van wie het initiatief tot de bespreking tussen Himmler en Wagner uitging leert het bronnenmateriaal niet. Men mag aannemen van de RFSS. Hij had er immers het meeste belang bij. Op 15 januari 1943 schreef Himmler aan Keitel : *Der Generalquartiermeister, Generalleutnant Wagner, besuchte mich kürzlich wegen der Verhältnisse in Belgien und wegen meines Wunsches, dort einen HSSPF einzusetzen.* (BAK, NS 19/1541.)

gaf uiting aan zijn verlangen, te Brussel een HSSPF in funktie benoemd te zien. Bij de bespreking van de gespannen toestand in België gebruikte hij waarschijnlijk het woord *Terrorwelle* ([80]).

Himmler achtte het geraden voorzichtig tewerk te gaan. Rekening houdend met de aanwezigheid te Brussel van een zo flinke *Militärverwaltungschef* als Reeder ([81]) pakte hij uit met een bescheiden voorstel : Jungclaus wordt, om te beginnen, geen volwaardig HSSPF voor België en Noord-Frankrijk. Zijn bevoegdheid beperkt zich voorlopig tot de politie. Zelfs in die sektor zal Reeder slechts afstand moeten doen van de politieke politie. Pas later, « bij gelegenheid », zal de overdracht van de rest geschieden. Men zal opmerken dat Himmler met geen woord rept over de *Volkstumspolitik*, die normaal ook onder de bevoegdheid van de HSSPF viel. Zorg voor later. Dringend was begin januari 1943 de openbare orde in België.

Blijkbaar heeft Himmler de kwartiermeester-generaal voor zijn standpunt kunnen winnen. Op 7 januari richtte Wagner zich ambtelijk tot von Falkenhausen met de vraag of hij het niet raadzaam achtte dat er ook in zijn ressort een HSSPF benoemd zou worden ([82]). Bevreemdende vraag vanwege iemand die als de normale beschermer van de militaire bezettingsadministratie, tegen haar mededingers en belagers had dienen op te treden. De vestiging van een *Militärverwaltung* was in 1940 als een zet geweest tegen de partij en de SS. Van het begin van de bezetting af had zij zich moeten te weer stellen tegen het *Hineinregieren* van niet bevoegde diensten, niet het minst van de SS. Daar kwam nu Wagner met zijn vraag ! Het was alsof hij de bevoegdheid van het bezettingsbestuur wilde ondermijnen door Himmler de weg te effenen naar een van de meest omstreden sektoren in het openbare leven : de veiligheid — in afwachting van de *Volkstumspolitik*. Geen wonder dat von Falkenhausen en Reeder na de oorlog geen goed woord over hadden voor Wagner en hem zijn zwakheid ten opzichte van de centrale rijks- en partijdiensten verweten ([83]). (Volledigheidshalve dient te worden opgemerkt dat de politieke

(80) Een aantekening over de bespreking Himmler-Wagner niet aangetroffen. Het volgende is ontleend aan het in vorige noot vermelde schrijven van 15 januari 1943 van Himmler aan Keitel. Dat Himmler het waarschijnlijk had over een *Terrorwelle* in België valt af te leiden uit von Falkenhausen aan Wagner, 23 (25 ?) januari 1943 (zie noot 112).

(81) Volgens C. Canaris beschouwde ook Heydrich Reeder als een man met wie het beter was geen moeilijkheden te hebben (Pv. Canaris, 13 mei 1949. Proc. Can. 0145).

(82) Wagners schrijven aan von Falkenhausen niet aangetroffen. Datum en inhoud blijken uit von Falkenhausens antwoord van 23 (25 ?) januari 1943 (zie noot 112).

(83) Memorie van Reeder aan krijgsauditeur Wilmart : *Die Organisation der Militärverwaltung. Meine Stellung in ihr und zum Militärbefehlshaber*, 19 juli 1949 (Proc. vF. 796, p. 41-42 en 59-60) en Pv. von Falkenhausen, 14 oktober 1948 en 19 december 1949 (Proc. vF. 115 en 1715). Wagner raakte aktief betrokken bij de voorbereiding van de mislukte staatsgreep van 20 juli 1944. Hij pleegde zelfmoord toen hij vernam dat hij aangehouden zou worden (ELISABETH WAGNER (uitg.), *Der Generalquartiermeister. Briefe und Tagebuchaufzeichnungen des Generalquartiermeisters des Heeres, General der Artillerie Eduard Wagner*, München, 1963). In zijn rede voor de gouwleiders te Posen (3 augustus 1944) viel Himmler heftig tegen Wagner uit : *Dann gab es einen Generalquartiermeister Wagner. Es war ein mir von Anfang an unsympatischer ostischer Bumskopf, ein ewig falscher Mann, der niemals eine Zusage hielt... Der ist der gleichen Selbstmordseuche, die nun um sich greift, zum Opfer gefallen, hat sich erschossen.* (*Reichsführer-SS Himmler auf der Gauleitertagung am 3. August 1944 in Posen*, in VHZ, I, 1953, p. 379.)

invloed van het OKH al grotendeels verloren was gegaan in december 1941 toen Hitler von Brauchitsch ontslagen had om zelf als opperbevelhebber van het landleger op te treden.)

Het vooruitzicht in hun ambtsgebied met een HSSPF opgescheept te zitten moet von Falkenhausen en Reeder danig hebben verontrust. In hun nood besloten zij tot een ongewone stap : een beroep op de medewerking van het hoogste kerkelijke gezag in het land, kardinaal Van Roey. Die weg was niet zonder gevaar : zou er ook maar iets uitlekken over het feitelijke samenspannen van het bezettingsbestuur met de kardinaal tegen het plan van Himmler, dan zouden de verantwoordelijke personen, de *Militärbefehlshaber* en de *Militärverwaltungschef*, zich in een kiese positie hebben bevonden — te meer omdat de Duitse ambtenaar die met de vertrouwensman van Van Roey, kanunnik Van der Elst, voeling ging nemen de katoliek was op wiens verwijdering uit Brussel Himmler en Heydrich al tweemaal krachtig hadden aangedrongen : *Kriegsverwaltungsoberrat* Franz Thedieck, Reeders politieke adviseur en vriend ([84]).

Thedieck ontmoette Van der Elst te Brussel op 9 januari. Het past hier, eerst melding te maken van een omstandigheid die de zending-Thedieck is voorafgegaan en wellicht haar sukses heeft vergemakkelijkt. Daags tevoren had het komitee der sekretarissen-generaal besloten een oproep tot de bevolking te richten om onmiddellijk een einde te maken « aan een openbare wanorde die van aard is de levensbelangen van het land in het gedrang te brengen ». De oproep verscheen in de kranten van 9 januari ([85]). Hij was het snelle antwoord van het komitee op een uitdrukkelijke vraag van Reeder aan Schuind, sekretaris-generaal van justitie, toen deze begin januari de gespannen toestand en de dreigende terechtstelling van gijzelaars was komen bespreken ([86]). In de oproep kwam er een bedekte zinspeling voor op de overwogen benoeming van een HSSPF te Brussel ([87]).

De oorlogsomstandigheden, aldus Thedieck inleidend in zijn onderhoud met Van der Elst, verplichten Duitsland tot « beschermende maatregelen » ([88]). De schuldigen aan de terechtstellingen van gijzelaars zijn niet enkel degenen die de aanslagen plegen maar, in enige mate, ook zij « die ze bevoordelen, ze niet verhinderen en niets doen opdat de daders ontdekt en

(84) *Bijdragen*, 4, p. 75 en 119.

(85) Tekst ook in LECLEF (uitg.), *Kardinaal Van Roey en de Duitse bezetting in België*, Brussel, 1945, p. 215, noot 1.

(86) Pv. Komitee sekretarissen-generaal, 8 december 1942 (Evdok).

(87) « Indien deze daden voortgaan, zullen zij al de pogingen verijdelen die de Belgische gezagvoerders onophoudend doen om de verzwaring van de maatregelen, die ons land reeds bedreigen, van hun landgenoten af te weren. »

(88) LECLEF, *op. cit.*, p. 214-215. Leclef citeert uitvoerig een brief van 9 januari 1943 van Van der Elst aan Van Roey. Voor de kennis van het gesprek tussen Thedieck en Van der Elst is dit stuk voorlopig de enige bron.

gestraft zouden worden » ([89]). De aanslagen, ging Thedieck voort, bedreigen België met een « groter gevaar » dan het terechtstellen van gijzelaars in de klassieke betekenis van het woord, nl. « het onmiddellijk invoeren van een nieuw regime ». Dit gevaar is dringend, beklemtoonde hij. Het is niet eens zeker dat het nog afgewend kan worden. De *Militärverwaltung* heeft het tot dusver kunnen keren door aan Berlijn te rapporteren « dat ruim 90 % van de Belgische bevolking de aanslagen afkeurt » ([90]). Maar het wordt hoe langer hoe moeilijker die tesis te handhaven nu het blijkt dat de bezettende overheid bij de Belgen geen hulp vindt om de aanslagen te verhinderen. Anders zou het zijn, betoogde Thedieck, mochten de « officiële vertegenwoordigers van het land uiting geven aan hun afkeuring ». Verwijzend naar het voorbeeld van de sekretarissen-generaal kwam hij tot het eigenlijke doel van zijn zending : of de kardinaal, « gezien het spoedeisende van de toestand », op zijn beurt « de mogelijkheid en de gevoeglijkheid ... van een openbare afkeuring van de huidige aanslagen » wilde onderzoeken ? Aan de kardinaal te beslissen. Maar de tijd dringt, onderstreepte Thedieck. Immers, « de beslissingen zijn op dit ogenblik in Berlijn ter studie ». Om zijn betoog te staven en duidelijk te maken waar het om ging zou Thedieck dan een « nota » hebben voorgelezen waaruit bleek dat Himmler verlangde geadvizeerd te worden over de opportuniteit van de benoeming van een HSSPF te Brussel ([91]).

Wij schrijven 9 januari 1943 en herinneren de lezer aan het kronologische overzicht van de gebeurtenissen. Sedert 31 december hadden de gewapende partizanen te Brussel zeven aanslagen op Duitse militairen gepleegd. Drie doden en zeven gekwetsten waren gevallen, dertig gijzelaars terechtgesteld. Op 12 januari, drie dagen na de demarche van Thedieck, werd andermaal een *Kriegsverwaltungsrat* in de avonduren te Brussel op straat neergeschoten. En opnieuw, de 13de, vonden twintig gijzelaars door de kogels van het exekutiepeloton de dood. Diezelfde dag redigeerde Van Roey, « na lang nadenken » ([92]), een herderlijk schrijven dat de daaropvolgende zondag (19

(89) Zinspeling op een vroegere houding van Van Roey ? Op 5 augustus 1941 had hij geweigerd in te gaan op een vraag van de *Kreiskommandant* te Mechelen : of de kardinaal zijn invloed wilde laten gelden bij de geestelijkheid en « op aangepaste wijze » bij de bevolking om te waarschuwen « tegen onbezonnen daden in de toekomst » ? Van Roey antwoordde niet te begrijpen « tegen welke toekomstige onbezonnenheden deze bevolking zou dienen gewaarschuwd te worden ». De onwetendheid van de kardinaal lijkt zonderling als men bij Leclef leest dat er op 13 mei, 9 en 15 juni, 14 en 23 juli 1942 te Mechelen lichte sabotagedaden waren gepleegd. De *Kreiskommandant* had enkele notabelen als gijzelaars doen aanhouden en de stad een boete opgelegd. Als gevolg van de bemiddeling van Van Roey werden de gijzelaars van het kamp van Breendonk naar de vesting Hoei overgebracht (LECLEF, *op. cit.*, p. 207-211).

(90) Zie noot 109.

(91) Het is weinig waarschijnlijk dat Thedieck een nota van Himmler voorlas. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat hij het schrijven van 7 januari 1943 van Wagner aan von Falkenhausen bovenhaalde. In antwoord op een schriftelijke vraag aan de H. Thedieck vernamen wij 30 oktober 1977 dat hij *nicht aus einer Note Himmlers* geciteerd had.

(92) LECLEF, *op. cit.*, p. 216. Van Roey stelde zich o.m. de vraag of het niet mogelijk was « sommige » aanslagen van de « zogenaamde terroristen » te rechtvaardigen « als middelen van gewettigd verweer ». « Werd de hand van sommige 'terroristen' niet gewapend of kon men ze niet gewapend achten door een wettig Belgisch gezag, dat over geen andere vergeldingsmiddelen beschikte ? »

januari) in de kerken van het bisdom Mechelen werd voorgelezen. De kardinaal beperkte zich tot een veroordeling van de gewelddaden « terwille van de noodlottige gevolgen voor de Belgische bevolking ». Volgens Leclef zweeg Van Roey over de « innerlijke boosheid » van de daden « bij gebrek aan de vereiste elementen om zich uit te spreken » ([93]). Evenals de oproep van de sekretarissen-generaal bevatte het herderlijk schrijven van de kardinaal een zinspeling op de overwogen benoeming van een HSSPF te Brussel : « Indien de tragische reeks voortgaat, voorzien wij dat nog grotere gevaren niet zullen uitblijven. »

De *Militärverwaltung* zou uiterst tevreden geweest zijn met dit herderlijk schrijven. « Men verklaarde dat het niet mogelijk was beter te doen », vernam de kardinaal van Van der Elst (die het wellicht van Thiedeck wist). De bezettende overheid zei de oproep te beschouwen als « een uitstekend stuk » om « de vreselijke maatregelen » die het land bedreigden, « af te wenden » ([94]). Omtrent de doeltreffendheid van het herderlijk schrijven leert het bronnenmateriaal evenwel niets ([95]). Weinig betoog hoeft het dat zowel het schrijven van Van Roey als de oproep van de sekretarissen-generaal geen gewicht in de schaal geworpen zou hebben zo Hitler het nodig geoordeeld had begin 1943 een HSSPF te Brussel te benoemen.

De tamelijk ruim verspreide voorstelling als zou in januari 1943 van Duitse zijde, op het hoogste niveau, de wenselijkheid overwogen geweest zijn de *Militärverwaltung* te Brussel door een *Zivilverwaltung* te vervangen ([96]), is ongegrond. Over de aard van het bezettingsbestuur besliste alleen Hitler. Welnu, sedert november 1942 was de kwestie voor hem begraven. Zij zou het nog ruim een jaar blijven. In januari 1943 ging het niet om een ander bezettingsregime maar enkel om de benoeming van een HSSPF te Brussel naast (en feitelijk tegen) de bestaande *Militärverwaltung*. Het initiatief was uitgegaan van Himmler en het RSHA. Niets laat vermoeden dat Hitler ooit, in een later stadium, bij de kwestie betrokken werd. Schrijven, zoals Leclef,

(93) LECLEF, *op. cit.*, p. 216-217.

(94) LECLEF, *op. cit.*, p. 217. De schrijver citeert uit een niet gedateerde brief van Van der Elst.

(95) Reeder noteerde zonder kommentaar de beperking van de veroordeling der gewelddaden door Van Roey. *Der Aufruf fand in der Oeffentlichkeit gute Beachtung.* (TB 23 over de periode januari-maart 1943. T-501, 106, 75.)

(96) Aldus LECLEF, *op. cit.*, p. 216-217. In dezelfde zin Romsée (L. DE LENTDECKER, *Het proces Romsee*, Antwerpen, 1950, p. 85), Elias (pv. 25 februari 1947. Evdok), E. VAN COPPENOLLE (*Wat ik nog te zeggen heb. Het Belgisch binnenlands beleid inzake de handhaving van de openbare orde gedurende de Duitse bezetting 1940-1944*, Antwerpen, z.d., p. 30 en 93-94). Van Coppenolle schrijft dat « de Duitse Reichsregering besloten was » een einde aan de krisis van januari 1943 te maken « en daarom niet alleen het bezettingsregime te wijzigen maar ook een Höheren SS- und Polizeiführer te belasten met het herstel van de orde in het land ». Alleen het laatste is juist. De « Duitse Reichsregering » (indien zij al bestond) was niet bevoegd voor de wijziging van het bezettingsregime en het benoemen van een HSSPF. Alleen Hitler was daartoe bevoegd.

dat het « gevreesde regime » (een *Zivilverwaltung*) in België en Noord-Frankrijk niet werd ingevoerd, of, zoals Van Coppenolle, dat « dit gevaar werd afgeweerd » dankzij de oproepen van de sekretarissen-generaal en de kardinaal, is de kwestie totaal verkeerd stellen. Enigszins op de feiten vooruitlopend kunnen wij nu al besluiten dat het niet-benoemen van een HSSPF te Brussel begin 1943 op de eerste plaats het resultaat was van het verzet van het bezettingsbestuur (met name van Reeder, die met ontslag dreigde), van het OKW, van Bormanns welwillende neutraliteit en van Hitlers afzijdigheid. Het is niet uitgesloten dat Reeder en Thedieck, om gemakkelijker de steun te krijgen van de sekretarissen-generaal en van de kardinaal, duidelijk hebben gezinspeeld op het verdwijnen van de *Militärverwaltung* en het vervangen ervan door een *Zivilverwaltung* ([97]), en dat men aan Belgische zijde ernstig met die mogelijkheid rekening heeft gehouden. In werkelijkheid is aan Duitse zijde, op het hoogste niveau, in januari 1943 de vestiging van een burgerlijk bestuur in België en Noord-Frankrijk *niet* overwogen. Reeder was voldoende ingelicht om dat te weten ([98]).

Men herinnert zich dat Himmler begin januari 1943 in generaal Wagner, generaal-kwartiermeester in het OKH, een bondgenoot had gevonden. Een tiental dagen later wendde de RFSS zich schriftelijk tot Keitel, chef van het OKW ([99]). Hij bracht hem op de hoogte van het onderhoud met Wagner en van zijn plan, Jungclaus tot HSSPF te Brussel te doen benoemen — met beperkte opdracht wel te verstaan « zo lang Reeder daar is ». Himmler meende nochtans spoed te mogen verwachten daar de toestand in België « enigszins gevaarlijk » leek ([100]). Keitels antwoord is niet bekend. Wellicht zal het de RFSS geen voldoening hebben geschonken, want drie weken later ging hij opnieuw bij de chef van het OKW aankloppen ([101]). Wij komen er nog op terug.

In de strijd die ons in deze studie bezighoudt deed zich in de tweede helft van januari 1943 een nieuw en belangrijk feit voor. De 19e, twee dagen na het bekendmaken van de herderlijke brief van de kardinaal, begaf admiraal Canaris, de bekende chef van de *Abwehr*, zich naar Brussel om er met von Falkenhausen het vraagstuk van de openbare veiligheid in België en Noord-Frankrijk te bespreken. Omtrent de aanleiding tot die reis vindt men in het bronnenmateriaal niets. Had von Falkenhausen om de steun van de admiraal verzocht ? Of was die uit eigen initiatief gekomen omdat hij inder-

(97) Volgens het in noot 91 vermelde schrijven van Thedieck zou hij Van der Elst gewezen hebben op het gevaar van een HSSPF *oder sogar einer Zivilverwaltung wie in den Niederlanden.*

(98) Door Stuckart, staatssekretaris van binnenlandse zaken en een bekende van Reeder. Stuckart was vanaf eind 1942 rechtstreeks betrokken bij de voorbereiding van een *Zivilverwaltung* in België.

(99) Himmler aan Keitel, 15 januari 1943 (BAK, NS 19/1541).

(100) *Ich glaube aber, dass die Regelung bald erfolgen müsste, da ich die Situation in Belgien für einigermassen bedrohlich halte.* Om zijn zienswijze te staven voegde Himmler bij zijn schrijven een verslag waarin op die gevaren gewezen werd. Niet aangetroffen.

(101) Hierachter, p. 30.

daad de toestand in België als ernstig beschouwde en von Falkenhausens en Reeders verzet tegen de benoeming van een HSSPF ruggesteun wilde bieden ? Aanvaardbaar is in elk geval dat hij de reis niet ondernam om Himmler in de kaart te spelen. Of Canaris naderhand, op het niveau van het OKW, zijn invloed heeft kunnen laten gelden om de benoeming te verhinderen, is niet bekend. Dat hij negatief advies zou hebben uitgebracht zo hij er de kans toe had gekregen, is zogoed als zeker. Van Himmlers machtsuitbreiding was Canaris, met Keitel, beslist geen voorstander.

Volgens de aantekening van Canaris ontwikkelde von Falkenhausen twee reeksen argumenten tegen de benoeming van een HSSPF in zijn ambtsgebied : 1. er is geen plaats voor een rechtstreekse en van de *Militärverwaltung* onafhankelijke vertegenwoordiger van de *Reichsführer-SS* ; 2. gesteld dat er een was, dan zou die nieuwe gezagdrager overbodig zijn ([102]).

Géén plaats. De organizatie van de *Militärverwaltung* in België en Noord-Frankrijk is immers gekenmerkt door de bundeling van de militaire, politieke en ekonomische bevoegdheid in de handen van de *Militärbefehlshaber*. De omstandigheden gedogen niet dat het gezag aan de top wordt aangetast. Door « omstandigheden » bedoelde von Falkenhausen : de etnische verscheurdheid van het land ; de Nieuwe-Ordebewegingen die, hoewel ze maar « een kleine minderheid vertegenwoordigen », de bestaande kloof nog verdiepen ; de herinnering aan 1914-1918 ; de « voelbare nabijheid » van Engeland. Wordt er toch een HSSPF aangesteld, dan moet hij in het raderwerk van het bezettingsbestuur worden ingeschakeld en derhalve de totale onderschikking (*in jeder Hinsicht*) aan de *Militärverwaltungschef*, Reeder, aanvaarden. « Dat kan moeilijk de bedoeling zijn van de *Reichsführer-SS* », meende von Falkenhausen (terecht). De *Militärbefehlshaber* dacht er overigens niet aan een deel van zijn bevoegdheid aan een indringer af te staan. Voor de gezamenlijke exekutieve moest de *Militärbefehlshaber*, resp. de *Militärverwaltungschef* bevoegd blijven, handhaafde von Falkenhausen als uitgangspunt. (*Die gesamte Exekutive muss der Militärbefehlshaber haben, bezw. dem Militärverwaltungschef verbleiben.*) Terloops aangestipt : veelbetekenend is die eis van von Falkenhausen voor de kennis van de ambtelijke verhouding tussen de *Militärverwaltung* en de Sipo-SD : hij bewijst dat von Falkenhausen en Reeder in januari 1943 de SS-politie als ondergeschikt aan het bezettingsbestuur beschouwden en dat zij niet bereid waren van hun machtspositie afstand te doen.

Een HSSPF te Brussel is ook overbodig. Tot november 1942, voerde de generaal aan, waren de terreurdaden eerder zeldzaam geweest ([103]). Daarna

(102) Aantekening van admiraal Canaris (*Meine Besprechung mit General von Falkenhausen*, T-501, 95, 879-881). Handschriftelijke notitie bovenaan : *Besprechungsnotiz des H. Admiral Canaris am 19.1.1943.*

(103) Volgens de verslagen van von Falkenhausens *Kommandostab* kwamen er nochtans van begin juli tot eind november 1942 in het ambtsgebied niet minder dan twintig burgers om het leven tengevolge van door het Verzet gepleegde aanslagen (T-501, 95, 664, 669, 711, 751, 764, 771, 851, 853).

(in december dus) waren ze tegen *deutschfreundliche Belgier* toegenomen ([104]). « Hoogst zelden » waren ook de overvallen op « Rijksduitse soldaten » vóór eind december ([105]) gebleven : één in België ([106]), de laatste in Noord-Frankrijk in april ([107]). von Falkenhausen gaf toe dat die overvallen eind december-begin januari in aantal sterk waren toegenomen. Blijkbaar was dat « op bevel van de centrale leiding » geschied, die op haar beurt « op bevel van Engeland handelt ». Voor het merendeel konden de terroristische groepen echter reeds worden gevat. Alleen voor Brussel was dat nog niet het geval. De Sipo-SD beweert de daders op het spoor te zijn ([108]). Reden tot bezorgdheid is er dus niet. (*Insgesamt liegt kein Anlass vor, besorgt zu sein.*) De massa van de bevolking neemt afstand van de « misdadige akties » ([109]). Maatregelen tegen de bevolking in haar geheel stompen enkel af en drijven haar naar het vijandige kamp. Dat heeft de HSSPF in Frankrijk ervaren. Over zijn suksessen is hier niets naders bekend. De cijfers tonen echter niet aan dat de terreurdaden in Frankrijk zouden zijn afgenomen ([110]).

---

(104) Volgens de verslagen van de *Kommandostab* vielen er in december 1942 zes doden en zeven zwaargekwetsten (T-501, 95, 772, 785, 786, 805).

(105) « Eind december » is misleidend. Juist zou geweest zijn : 23 december 1943, toen drie aanslagen op Duitse militairen (twee doden) te Luik gepleegd werden.

(106) De wekelijkse overzichten der gebeurtenissen van de *Kommandostab* voor het jaar 1942 (de periode 23-31 december niet inbegrepen) maken inderdaad slechts gewag van één aanslag op een militair (T-501, 95, 251).

(107) De keuze van april 1942 als scharnierdatum voor Noord-Frankrijk was een behendigheid van von Falkenhausen. Zij maakte het hem mogelijk te zwijgen over de ernstige gebeurtenissen die onmiddellijk vooraf waren gegaan en waarvoor, tussen 31 maart en 30 april, vijftig gijzelaars met hun leven hadden betaald. Hitler had toen zelfs uiting gegeven aan zijn « grootste tevredenheid » over de « wijze en doeltreffende maatregelen » door de *Militärbefehlshaber* getroffen (*Bijdragen*, 4, p. 102). Maar ook voor de periode eind april 1942-medio januari 1943 is von Falkenhausen opvallend onvolledig. Hij verzwijgt o.m. zes aanslagen op militairen, die hij telkens belangrijk genoeg geacht heeft om er aan zijn hiërarchische overheid over te rapporteren. Viermaal ging zelfs een telex aan de opperste legerleiding. Bij die aanslagen vielen er één dode en vier zwaar gewonden (zie nader in T-501, 95, 251, 664, 786, 840, 853 en 873). Merkwaardig genoeg beval von Falkenhausen in Noord-Frankrijk geen terechtstellingen meer van gijzelaars. Zijn vergeldingsmaatregelen beperkten zich tot het wegvoeren als gijzelaars van enkele tientallen politieke gevangenen naar Duitsland. Anders dan de Belgische politie trad de Franse politie in de twee departementen *Nord* en *Pas-de-Calais* aktief op bij het opsporen van de daders.

(108) Reeds op 11 januari 1943 had von Falkenhausen aan de opperste legerleiding gemeld *dass die meisten Terrorgruppen bereits gefasst sind und dass nur im Brüsseler Bereich die Aufdeckung noch aussteht* (T-501, 95, 868-869). De dag van zijn bespreking met admiraal Canaris, 19 januari, zond von Falkenhausen een telex aan het OKW en het OKH : *Leiter der gesamten Terror- und Sabotageaktion in Belgien gefasst* (T-501, 95, 852).

(109) Vgl. STRUYE, *op. cit.*, p. 102 (verslag van 1 december 1942) : *On ne peut cependant pas dire que, dans son ensemble, la population approuve ces actes de violence. Elle les considère plutôt comme ' inutiles ' ou ' prématurés ' et de nature à provoquer des représailles qui frapperont des innocents.*

(110) Oberg was begin juni 1942 als HSSPF te Parijs in funktie getreden. Van eind november van dit jaar af strekte zijn bevoegdheid zich over geheel Frankrijk uit. Vóór Oberg, onder zuiver militair bezettingsbestuur, waren er in het toenmalige bezette Frankrijk tussen 6 september 1941 en 30 mei 1942 vierhonderd zesenzestig, (volgens E. Jäckel vierhonderd eenenzeventig) gijzelaars terechtgesteld. Onder Oberg vielen er van juli 1942 tot augustus 1944 « slechts » tweehonderd vierenvijftig (H. UMBREIT, *Der Militärbefehlshaber in Frankreich 1940-1944*, Boppard, 1968, p. 141-142. E. JAECKEL, *Frankreich in Hitlers Europa*, Stuttgart, 1966, p. 198). In België — Noord-Frankrijk niet inbegrepen — werden er tussen 27 november 1942 en 10

Volgens de aantekening van de admiraal pakte von Falkenhausen tenslotte uit met het argument volgens hetwelk bij een vergelijking tussen zijn ambtsgebied en Frankrijk, de aanslagen op leden van de *volkstumsmässigen belgischen Erneuerungsbewegungen* (de Vlaamse kollaborateurs dus) buiten beschouwing moesten blijven aangezien soortgelijke bewegingen in Frankrijk niet bestonden. (De generaal zag over het hoofd dat de slachtoffers van de politieke aanslagen in België voor het merendeel rexisten waren die niet op etnische gronden, maar om louter ideologische beweegredenen kollaboreerden.)

Niet zonder een tikje zelfvoldaanheid besloot de militaire bevelhebber het onderhoud met admiraal Canaris aldus : « De *Militärverwaltung* in België en Noord-Frankrijk heeft gedurende twee jaar en acht maanden rust en orde kunnen handhaven. Zij zal dat ook in de toekomst doen indien men haar voort laat werken zoals zij het tot dusver gedaan heeft ([111]). »

Zakelijk ontwikkelde von Falkenhausen dezelfde argumenten in zijn officieel antwoord van 23 januari 1943 aan generaal-kwartiermeester Wagner ([112]). Men vindt sommige punten evenwel scherper geformuleerd, andere verzwakt of eenvoudig niet meer vermeld. Aldus maakte hij in de vergelijking tussen zijn ambtsgebied en dat van zijn kollega in Frankrijk geen gewag meer van het verschil voortspruitend uit het feit dat er in het laatstgenoemde geen door etnische overwegingen bepaalde kollaborateurs waren. Over die slachtoffers van politieke aanslagen in België repte hij eenvoudig niet. Hij had wel aandacht voor het andere verschil : men mocht, hield de generaal voor, niet zomaar de resultaten van de repressie van het Verzet in zijn ambtsgebied (zonder HSSPF) vergelijken met die in Frankrijk (met een HSSPF) omdat de Franse politie « wezenlijk beter is en medewerkt » terwijl de Belgische daarentegen « afzijdig blijft ». De talrijke in zijn ambtsgebied sedert 23 december 1942 op Duitse militaire gepleegde aanslagen vermeldde hij slechts in algemene termen (geen cijfers). Geruststellend schreef hij nog dat de terroristische groepen waren opgerold of op het punt stonden het te

---

juli 1944 tweehonderdveertig gijzelaars terechtgesteld. (Zie hiervóór, p. 8). von Falkenhausens opmerking dat de terreurdaden in Frankrijk onder een HSSPF niet afnamen is juist. Maar er werden minder gijzelaars terechtgesteld. Gedurende de instruktie van het proces von Falkenhausen-Reeder stelde de auditeur de verrassende vraag : of men uit de daaromtrent voorhanden zijnde cijfers niet afleiden mocht dat de HSSPF te Parijs tegenstander was van de terechtstelling van gijzelaars ? (Harlin, onderzoeksrechter *Tribunal militaire permanent de Paris*, aan auditeur Wilmart, uit Parijs, 3 juni 1949. IfZM, *Prozess von Falkenhausen*, p. 777-778. Zie ook Pv. Reeder, 5 januari 1950. Proc. vF., 1775.)

(111) *Die Militärverwaltung in Belgien und Nordfrankreich hat 2 Jahre [und] 8 Monate Ruhe und Ordnung sichergestellt und wird das auch weiterhin tun, wenn mann sie wie bisher wirken lässt.*

(112) MBBNf, KdoSt Ia, aan OKH, Gen.Qu., 23 januari 1943 (T-501, 95, 868-872). Volgens het KTB van de *Kommandostab Ia* zou het stuk van 25 januari dateren (T-501, 93, 1042). Wij volgen de datering van het antwoord aan Wagner. Een afschrift ging ter informatie en ter oriëntering aan de *Oberbefehlshaber West* en aan de *Militärbefehlshaber* in Frankrijk, Parijs. In zijn verslag verwees von Falkenhausen nog naar twee voorafgaande verslagen van 11 en 12 januari 1943. Niet teruggevonden.

C.2.G.M.

worden. Zou een HSSPF méér hebben bereikt ? De aanslagen op Duitse militairen als een *Terrorwelle* te karakterizeren was trouwens verkeerd ([113]). Sterke beklemtoning legde de *Militärbefehlshaber* op de noodzakelijkheid de politieke, ekonomische en militaire bevoegdheid in zijn persoon te koncentreren. De bevoegdheid van zijn *Militärverwaltungschef* vergeleek hij (ten onrechte) met die van een regeringshoofd ([114]). Het benoemen van een zelfstandige HSSPF zou de eenheid van het bezettingsbestuur verbreken en nieuwe kompetentiebetwistingen uitlokken. Generaal-gevolmachtigden en speciale opdrachthouders maakten het de bezettingsadministratie al moeilijk genoeg om haar gezag tegen de Belgische overheidsdiensten te handhaven. De verantwoordelijke leiding voor « *alle* intern-politieke vraagstukken » moest bij de *Militärbefehlshaber* en zijn *Militärverwaltungschef* blijven. Waar het op aankwam was de versterking van de Sipo-SD, die de *Militärverwaltung* ondergeschikt is ([115]).

Het slot van von Falkenhausens negatieve betoog was een niet mis te verstane waarschuwing, hoewel in afgewogen termen uitgedrukt : een HSSPF te Brussel benoemen zou betekenen dat er voor *Militärverwaltungschef* Reeder, bij gebrek aan een voldoende taak, geen plaats meer is. *Die verbleibenden Aufgaben würden ihm nicht mehr entsprechen.* Uiterst betreurenswaardig zou het zijn niet meer te mogen rekenen op de medewerking van een vooraanstaande persoonlijkheid die zich nu nagenoeg drie jaar meesterlijk van zijn taak gekweten heeft — te meer omdat de spanning in België een « ervaren en niet gestoorde leiding » eist. Totaal afwijzend luidde dan ook von Falkenhausens advies : de benoeming van een HSSPF valt « volstrekt af te raden ».

Niemand zal zich erover verbazen dat von Falkenhausen getracht heeft zijn betoog tegen de bewuste benoeming aannemelijk te maken door de toestand in zijn ambtsgebied als geruststellend te kenmerken. Dat mag de geschiedschrijver niet verhinderen de vraag te stellen of een zulkdanig beeld aan de werkelijkheid beantwoordt. Ongetwijfeld was het behendig enerzijds de aanslagen op politieke kollaborateurs weg te wuiven, anderzijds die op Duitse militairen te minimalizeren door het verzwijgen van nadelige cijfers en

(113) Reeder had het woord *Mordwelle* gebruikt in zijn aktiviteitsverslag van 16 maart 1943 (hiervóór, p. 15), dat onder de verantwoordelijkheid van von Falkenhausen aan het OKH was gestuurd. Tientallen hogere Duitse diensten ontvingen Reeders *Tätigkeitsberichte* ter informatie. Ook von Craushaar heeft het in zijn reeds herhaaldelijk vermelde verslag van 10 september 1943 aangaande de terechtstelling van gijzelaars, over een *Mordwelle* (BAK, *All. Proz.* 4, von Falkenhausen, band 47).

(114) Gedurende de instruktie van zijn proces zou von Falkenhausen die vergelijking hanteren om zijn verantwoordelijkheid als « staatshoofd » af te wentelen op Reeder « regeringshoofd ». De vergelijking mist elke grond : Reeder was als *Militärverwaltungschef* militair de rechtstreekse ondergeschikte van von Falkenhausen. Als hoogste gezagdrager in zijn ambtsgebied droeg von Falkenhausen de opperste verantwoordelijkheid voor het beleid van zijn ondergeschikten.

(115) von Falkenhausen verlangt een *Verstärkung des hier bereits eingesetzten und der Verwaltung unterstellten SD.* Door SD (*Sicherheitsdienst*) moet verstaan worden het geheel : *Sicherheitspolizei-Sicherheitsdienst.* De ondergeschiktheid van de Sipo aan de *Militärverwaltung,* waarmee von Falkenhausen hier zo gaarne uitpakt, zullen hij en Reeder standvastig loochenen gedurende de instruktie van hun na-oorlogs proces.

als aanslagen slechts te beschouwen (zonder dat hij het zei) de gewelddaden waarbij Duitsers *onmiddellijk* het leven hadden verloren. Zo kon hij zowel voor België als voor Noord-Frankrijk met buitengewoon lage getallen uitpakken, die men echter in de verslagen van zijn eigen *Kommandostab* weerlegd vindt. Het geruststellende beeld is moeilijk in overeenstemming te brengen met de Duitse gegevens waaruit blijkt dat er in von Falkenhausens ambtsgebied van januari 1942 tot eind januari 1943 honderdenzes aanslagen op personen werden gepleegd, waarvan zesentwintig op Duitsers (negen doden) en tachtig op leden van Nieuwe-Ordebewegingen (vierendertig doden). Niet meegerekend zijn de honderdtweeënveertig overvallen met springstof tegen Nieuwe-Ordebewegingen in België (honderdentwaalf tussen juli 1942 en januari 1943), de talrijke sabotagedaden, de brandstichtingen, het vernielen van de oogst, de overvallen op militaire installaties enz. ([116]).

Was er werkelijk, zoals de generaal wil doen aannemen, in januari 1943 geen vuiltje aan de lucht — waarom werden er dan tussen de 4de en de 13de vijftig gijzelaars ter dood gebracht ? Waarom verzweeg hij dat er tussen 23 december 1942 en 12 januari 1943 te Luik en te Brussel zes Duitse militairen op straat waren neergeknald ? Waarom geen woord over de *Sonderkommission* die precies voor het opsporen van de daders van aanslagen op Duitse militairen in Brabant, meer bepaald in het Brusselse, was opgericht ([117]) ? Was de openbare orde in januari 1943 niet zorgwekkend geweest, waarom ontvingen dan de krijgsgerechten een maand later duidelijk en uitvoerig instruktie, met het oog op een algemene afschrikking de strengste straffen uit te spreken ([118]) ? Om voldoende afschrikkend te werken moest de repressie niet enkel ongenadig zijn maar bovendien snel en vrij van alle nodeloze for-

(116) *Ueberfälle auf Wehrmachtangehörige im Jahre 1942. Anschläge auf Angehörige der Erneuerungsbewegungen im Jahre 1942* (T-501, 95, 831-832). *Uebersicht über Sabotagen und besonderen Ereignisse,* januari 1943, bijlage van TB 23, januari-maart 1943 (T-501, 106, 83) en de wekelijkse *Uebersichte* voor 1942 in T-501, 95, *passim.*

(117) De bevoegdheid van de *Sonderkommission* blijkt uit o.m. het *Merkblatt über die Abgrenzung der Zuständigkeit zwischen GFP, SD, Sonderkommission und Feldgendarmerie,* 2 juni 1943 (Proc. Can. 0071). De kommissie was samengesteld uit daartoe speciaal afgevaardigde leden van de *Feldgendarmerie,* de GFP en de Sipo-SD. Haar benaming *Sonderkommission beim SD* ontleent zij aan het feit dat de leiding berustte bij Straub, chef van het ambt IV (*Gestapo*) in de *Dienststelle* van de Sipo-SD te Brussel. Zij had trouwens haar zetel in een der dienstgebouwen van die *Dienststelle.* Benaming, leiding en vestiging mogen evenwel niet doen vergeten dat zij opgericht werd door von Falkenhausen, de enige die daartoe in zijn ambtsgebied bevoegd was. In dit initiatief, in de samenstelling en de bevoegdheid van de kommissie ziet C. Canaris niet ten onrechte een bewijs dat de Sipo-SD ook aan de *Militärverwaltung* ondergeschikt was. Die speciale kommissie, soms ook *Mordkommission* of *Sonderkommission für Partisanenbekämpfung* genoemd, fungeerde tot het einde van de bezetting. Van haar archief is geen spoor gebleven. Over de *Sonderkommission,* vgl. J.L. CHARLES-P. DASNOY (uitg.), *Les dossiers secrets de la police allemande en Belgique,* II, 1942-1944, Brussel, 1972, p. 73, 83 en 111. Pv. Straub, 28 maart 1947 (MGB, Proc. Straub, 25). Pv. Canaris, 15 september 1948 (Proc. vF. 92) en Canaris aan Wilmart, 30-31 maart 1949 (Proc. Can. 0129).

(118) *Alle Landeseinwohner, die sich in irgendeiner Weise gegen die Besatzungsmacht auflehnen, müssen anders wie in ruhigen Zeiten aus Gründen der allgemeinen Abschreckung mit härtesten Strafen belegt werden.* (Art. 1, al. 1 van de niet gedateerde instruktie *Tätigkeit der Kriegsgerichte,* die een bijlage vormt van het geheime verslag MBBNf, KdoSt. Ia - MVC, pol, aan OKH, Gen.Qu., 4 februari 1943 (T-501, 95, 891-893).

malisme toeslaan ([119]). Waarom werd het raadzaam geacht de militaire rechters in het ambtsgebied enkele dagen nadien (11 en 12 februari 1943) naar Brussel te ontbieden om hun nog eens op het hart te drukken dat zij « als soldaten » dienden op te treden en een « politieke taak » te vervullen hadden ([120]) ?

Februari 1943 kwam en nog wist Himmler niet of de *Führer* het besluit zou nemen te Brussel een HSSPF aan te stellen. Veertien dagen na von Falkenhausens betoog tegen de komst van een indringer wendde Himmler (misschien onder de indruk van dit dokument) zich een tweede maal tot Keitel ([121]). Welkome aanleiding daartoe was weer een verslag dat hij van Müller, chef van het *Amt IV* (*Gestapo*) in het RSHA, over de aktiviteit van de « nationale verzetsbewegingen » in Noord- en West-Europa ontvangen had ([122]). Daarin kwam de reeds aangehaalde passus voor over België, vroeger een van de rustigste van de bezette gebieden, nu een waar de *offene Terror* heerst. Die toestand, oordeelde Müller, was het resultaat van een ontwikkeling die zich sedert enige tijd in alle bezette gebieden, maar « het meest in het oog vallend » in België had afgetekend, nl. « de sterke samenwerking van de nationale verzetsbeweging met het kommunisme ». De Sipo-SD in België was er weliswaar in geslaagd nationale en kommunistische verzetsorganizaties op te rollen. Zij blijft echter in haar aktiviteit gehinderd omdat zij (de bekende klacht) niet over de volledige exekutieve beschikt, d.w.z. die bevoegdheid nog deelt met de GFP én de kontrole door de *Militärverwaltung* moet aanvaarden. Müller stelde bijgevolg nog eens krachtig de noodzaak in het licht, de benoeming van een HSSPF te Brussel én de overname van de totale exekutieve door de Sipo-SD door te drukken. Had de ervaring met Oberg, HSSPF te Parijs, en de volle *Einsatz* van de SS-politie « de golf van terreur » in Frankrijk niet ingedijkt ?

Dat was Himmler vanzelfsprekend naar het hart gesproken. Bij het overmaken van Müllers verslag aan Keitel, op 8 februari, gaf de *Reichsführer,* met enig ongeduld, als zijn mening te kennen dat het tijd werd de kwestie *der schärferen polizeilichen Bearbeitung Belgiens* aan te pakken.

(119) Vgl. art. 1, al. 2 en art. 3 van voornoemde instruktie.

(120) Aldus *Oberstkriegsgerichtsrat* Burkart in zijn inleidende toespraak tot de militaire rechters in het ambtsgebied van von Falkenhausen op de dienstbespreking van 11 en 12 februari 1943 (Proc. vF, 87, Franse vertaling).

(121) Himmler aan Keitel, 8 februari 1943 (BAK, NS 19/*neu* 267).

(122) Chef Sipo-SD, IV D 4, aan Himmler, 26 januari 1943. Afschrift (BAK, NS 19/*neu* 267.) Thans verschenen in IN 't VELD, *De SS en Nederland. Documenten uit SS-archieven 1935-1945,* 's-Gravenhage, 1976, II, p. 932-934.

2. FEBRUARI 1943 : DE EERSTE SCHERPE KONFRONTATIE HIMMLER-REEDER

Himmlers boze brief aan Reeder van 16 februari 1943.

Himmler was er begin januari wel in geslaagd het OKH, in de persoon van generaal-kwartiermeester Wagner, als bondgenoot te winnen in de strijd om de benoeming van een HSSPF. Het blijkt niet dat hij een gelijksoortig sukses boekte bij Keitel. De chef van het OKW was er niet op gebrand de *Reichsführer-SS* hand- en spandiensten te bewijzen om de machtspositie van de SS in de bezette gebieden te verstevigen ([123]). Himmlers aandringen bij Keitel van 8 februari bleef of onbeantwoord of er kwam een antwoord dat de vragende partij geen voldoening schonk. (Het bronnenmateriaal leert daaromtrent niets.)

De chef van de SS gooide het toen over een andere boeg. Op 16 februari, dat is drie weken na Reeders dreigen met ontslag ([124]), greep de geërgerde Himmler, op aanstoken van Berger ([125]), naar de pen. In een persoonlijk schrijven, op de rand van het beledigende af, pakte hij de op één na hoogste militaire ambtenaar te Brussel als een van zijn ondergeschikte *Brigadeführers* in de *Allgemeine SS* aan ([126]). Want in die hoedanigheid kreeg Reeder, hoewel hij slechts *SS-Ehrenführer* was, verwijten te horen die alleen zijn hiërarchische overheid, het OKH, hem had kunnen maken, maar waartoe Himmler zich als *Reichsführer-SS* en Hitlers gevolmachtigde voor *Volkstumsfragen* bevoegd achtte. Een sprekend voorbeeld van het stoute *Hineinregieren* waartegen het militaire bestuur zich door zijn ambtelijke beschermer, het opperbevel van het landleger, niet beschermd wist.

De aard van de uitgebrachte verwijten bewijst dat Himmler, na von Falkenhausens afwijzende antwoord van 23 januari aan Wagner en de weinig hoopgevende houding van Keitel, het raadzaam geoordeeld had het zwaartepunt van zijn aanval van het politionele naar het zuiver politieke terrein te verleggen. Een taktisch maneuver dat bewijst hoezeer in de strijd om de benoeming van een HSSPF te Brussel politionele *en* politieke overwegingen in elkaar gestrengeld zaten.

---

(123) Vgl. *Bijdragen*, 4, p. 83-87.

(124) Hiervóór, p. 28.

(125) Vgl. Berger aan Brandt, 18 februari 1943 : *Reichsführer-SS hat mir zugesagt, dass er einen Brief schreiben würde. Ist dieser Brief geschrieben ? Wenn nicht, bitte ich unter allen Umständen, ihn möglichst bald abzuschicken.* (BAK, NS 19 *neu*/1866.) De aangehaalde passus volgt op een uitval van Berger tegen Reeder, die niet begrijpt waar het om gaat. Berger schrijft, het hartsgrondig te betreuren dat hij *SS-Brigadeführer* Reeder gesteund heeft. Zie nog hierachter, p. 44, noot 187.

(126) Himmler aan Reeder, 16 februari 1943 (BAK, NS 19 *neu*/1866. IfZM, NO-2064a. T-175, 56, 2570560). De brief ging *Persönlich. Eigenhändig*, aan Reeder als *SS-Brigadeführer*. Een Nederlandse vertaling verscheen in het weekblad *De Vlaamse Linie* van 12 november 1948 onder de titel *Een in België onbekend dokument*.

« Tot het schrijven van deze brief voel ik mij door verscheidene omstandigheden gedwongen. Als *Reichsführer-SS* heb ik tegen enkele zaken bezwaar te maken, wat ik bij SS-leiders gewoonlijk niet moet doen ([127]). » Zo luidde de aanhef van Himmlers boze brief van 16 februari 1943 aan Reeder. Daarop volgden de drie feiten die zijn ergernis hadden gewekt. 1. Reeder had Himmlers instrukties om de arbeidsdienst in Vlaanderen « beter te steunen », slechts gedeeltelijk nageleefd. De wensen van *Reichsarbeitsführer* Hierl zijn nochtans *weiss Gott* bescheiden ! De *Militärverwaltungschef* moest de beschuldiging voor lief nemen dat hij er, « zuiver administratief », de voorkeur aan gaf liever de Vlaamse sekretaris-generaal Romsée niet voor het hoofd te stoten dan aandacht te besteden aan een Duitse noodzakelijkheid als de « niet-politieke organizatie van een van Duitse zijde uit op gang gebrachte, duidelijk ideologisch en opvoedend gerichte arbeidsdienst » ([128]). (Door « niet-politiek » was bedoeld : onafhankelijk van het VNV, niet van de SS.) « Ik verzoek u dan ook andermaal als Duits ambtenaar ([129]) én als SS-leider de grote gezamenlijke belangen voorrang te helpen verlenen boven de kleinere van het VNV ([130]). »

2. Aangaande Thedieck, referent van Reeder voor politieke kwesties : was door Reeder aan Berger niet beloofd « die ongewenste, om niet te zeggen noodlottige politieke raadgever in België » tegen 31 december 1942 uit zijn funktie te verwijderen ([131]) ? « Die belofte is niet gehouden », stelde Himmler vast.

3. Het derde verwijt vangt aan met een uiting van teleurstelling : « Ik heb uw houding bij de dood van De Clercq niet begrepen. » Reeder wist toch dat de VNV-leider ernstig ziek was. Precies toen verbleef hij (Reeder) in Keulen. In enkele uren kon hij Brussel hebben bereikt. In zulk een tijd vol spanning mocht « de verantwoordelijke man » niet met verlof zijn ([132]). Hij had onmiddellijk na het overlijden naar België terug moeten keren « om zich

(127) *Zu diesem, meinem heutigen Brief sehe ich mich durch verschiedene Umstände gezwungen. Ich habe als Reichsführer-SS einige Dinge zu beanstanden, die ich bei SS-Führern nicht gewohnt bin.*

(128) *Ich glaube, Sie haben rein verwaltungsmässig eine solche Scheu, den flämischen Generalsekretär des Innern vor den Kopf zu stossen, dass Sie dafür lieber die deutsche Notwendigkeit, dort mit der unpolitischen Organisation eines von deutscher Seite aufgezogenen weltanschaulichen und erzieherisch klaren Arbeitsdienstes zu beginnen, zurückstellen.*

(129) Men merke op dat Himmler zich als RFSS de bevoegdheid aanmatigt een ambtenaar, rechtstreeks afhankelijk van het OKH, op de vingers te tikken.

(130) *Ich ersuche Sie daher noch einmal als deutschen Beamten sowohl wie als SS-Führer, den grossen Gesamtbelangen gegenüber VNV-Teilbelangen zum Durchbruch zu verhelfen.*

(131) *Thedieck, der von uns als wenig wünschenswerten — um nicht zu sagen als unseligen — Ratgeber auf politischem Gebiet in Belgien angesehen wird.*

(132) *Meines Erachtens — und nach den Gewohnheiten, die wir in der Bewegung in den ganzen Kampfjahren hatten und nach den Sitten, die wir von Führer Adolf Hitler selbst gelernt haben — hat in einer solchen Spannungszeit der verantwortliche deutsche Mann nicht in Urlaub zu sein.* De bewering dat Reeder toen, eind oktober 1942, met verlof in Keulen verbleef, was door Berger gesuggereerd (Berger aan Himmler, 24 oktober 1942. *Geheime Kommandosache.* T-175, 128, 2654742-43).

daar met de benoeming van de opvolger te bekommeren ». Himmler achtte het gewoon *unmöglich* dat de verantwoordelijke politieke man — « en dat bent u », onderstreepte hij — bij die beslissing afwezig was en zich dan voor voldongen feiten geplaatst zag ([133]).

« Ik meen te mogen hopen », aldus de kwetsende slotalinea zonder enige beleefdheidsformule tenzij « Heil Hitler ! », « dat u mij in de toekomst geen aanleiding meer geeft om zulke brief te moeten schrijven ([134]). »

De volgorde van Himmlers drie verwijten was wellicht geen toeval. Spoedeisend in februari 1943 was voor de RFSS de werving voor de (voorlopig nog) vrijwillige arbeidsdienst in België. Zijn verwijt desaangaande was ook totaal nieuw. De verwijdering van Thedieck uit Brussel had hij al tweemaal geëist ([135]) en Reeder had er in beginsel mee ingestemd ([136]). En de uitval naar aanleiding van de opvolging van De Clercq door Elias had, ruim drie maanden na de feiten, niet de minste praktische betekenis meer. Men mag dus aannemen dat de kwestie van de arbeidsdienst voor Himmler de maat had doen overlopen en dat hij, op aanstoken van Berger, de gelegenheid gegrepen heeft om de *SS-Brigadeführer,* die hem als *Militärverwaltungschef* te Brussel het hoofd durfde te bieden, grievend ter verantwoording te roepen.

Historische achtergrond. Arbeidsdienst en militaire dienst.

Van belang is het de historische achtergrond van Himmlers eerste verwijt te onderzoeken vóór wij het antwoord van Reeder ontleden. Het konflikt om de arbeidsdiensten in België, meer bepaald om de Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen, is immers slechts een van de talrijke aspekten van de infiltratiepolitiek van de SS in Vlaanderen en van Reeders verzet daartegen. Het hier volgende relaas blijft tot het wezenlijke beperkt. Ons interesseren alleen de feiten die Himmlers verwijt van 16 februari 1943 verklaren.

De oprichting van de Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen (VAVV)

---

(133) *Zumindestens mussten Sie aber in dem Augenblick, in dem Sie von dem Tod des Staf De Clercq hörten, sofort nach Belgien abreisen, um sich dort um die Einsetzung des Nachfolgers zu bekümmern. Es ist in meinen Augen unmöglich, dass der verantwortliche politische Mann — das sind Sie — bei dieser Entscheidung abwesend ist, um dann fertige und vollzogene Tatsachen vorzufinden.*

(134) *Ich darf annehmen, dass Sie mir in Zukunft keinen Anlass mehr geben, dass ich einen derartigen Brief schreiben muss.* Over de brief van Himmler zou Reeder, jaren later, in de gevangenis schrijven dat hij « kenmerkend » was voor Himmlers werkwijze en eenzijdigheid. *Auf Grund eines Vortrages des Chefs des SS-Hauptamtes, Berger, hatte Himmler ohne weitere Ueberlegung und Nachprüfung der Angaben Bergers das Schreiben an mich diktiert... Die Unterrichtung durch Berger war sachlich falsch. Sie beruhte auf Berichterstattung der V-Männer der DeVlag und des SD in Brüssel.* (Memorie Reeder aan auditeur Wilmart, 2 mei 1949, p. 23. Proc. vF. 352.)

(135) *Bijdragen,* 4, p. 75 en 119.

(136) Tenminste volgens Himmler in zijn schrijven aan Reeder.

en de *Service Volontaire du Travail en Wallonie* (SVTW) dateert van 30 november 1940 ([137]). Van ambtelijk Belgische zijde werd het doel tamelijk onschuldig aldus omschreven : « de Vlaamse en de Waalse jeugd de ware opvatting van de arbeid in een geest van sociale toenadering eigen te maken » ([138]). Maar ook de bezetter had zijn doel. Reeder zag verder dan de Belgische instanties. Eigenlijk ging het om niets minder dan de opleiding van de jeugd met het oog op haar medewerking aan de « opbouw van een nieuw door Duitse opvattingen beslissend beïnvloed Europa » ([139]). Overigens, zo dacht Reeder tenminste nog in maart 1941, was de vrijwillige arbeidsdienst slechts de aanloop tot de verplichte ([140]). Nóg verder zagen *Reichsarbeitsleiter* Hierl en zijn bondgenoten Himmler en Berger : voor hen was de arbeidsdienst, wanneer hij eenmaal verplicht verklaard zou worden, slechts het voorportaal van de *Waffen-SS*-kazerne.

Aanvankelijk waren de Vlaamse en de Waalse Arbeidsdiensten, als Belgische instellingen, ondergeschikt aan de kommissaris-generaal voor wederopbouw. Op 12 augustus 1941 werden ze overgeheveld naar Binnenlandse Zaken, een departement dat sedert 1 april onder de leiding stond van een vooraanstaand VNV'er, G. Romsée ([141]). Over de politieke achtergrond van die wijziging is weinig bekend ([142]). Als organismen die op aandringen en in het belang van de bezetter in het leven waren geroepen, ontsnapten de arbeidsdiensten uiteraard niet aan zijn rechtstreekse kontrole. Bevoegd daartoe was de bezettingsadministratie. Maar zij niet alléén. Hierl vaardigde een vertegenwoordiger naar Brussel af. Hoewel die *Beauftragter* niet tot de *Militärverwaltung* behoorde was hij feitelijk een ondergeschikte van Reeder aangezien hij waken moest over de naleving van de door het bezettingsbestuur uitgevaardigde instrukties ([143]). Maar hij ontving ook instrukties van de *Reichsarbeits-*

(137) *Staatsblad*, 8 december 1940, p. 2188-89. Er ontbreekt een wetenschappelijke gegronde en volledige studie over de geschiedenis van de VAVV en de SVTW. Vgl. intussen de betreffende bladzijden in M. HAUPT, *Der « Arbeitseinsatz » der belgischen Bevölkerung während des Zweiten Weltkrieges*, proefschrift Bonn 1970, en M. VAN DEN WIJNGAERT, *Het beleid van het Comité van de Secretarissen-Generaal in België tijdens de Duitse bezetting 1940-1944*, Brussel, 1975. Te betreuren valt dat Haupt niet van al het in Duitsland beschikbare materiaal gebruik heeft gemaakt.

(138) Artikel 3 van het besluit van 30 november 1940.

(139) *Jahresbericht* Reeder eind juli-begin augustus 1941 (T-501, 104, 750).

(140) TB Reeder 15 over maart 1941, dd. 7 april (T-501, 104, 181) en *Jahresbericht* (T-501, 104, 751).

(141) VAN DEN WIJNGAERT, *op. cit.*, p. 77.

(142) Volgens HAUPT, *op. cit.*, p. 162, geschiedde de overheveling op voorstel van Sturmhöbel, de eerste vertegenwoordiger van de *Reichsarbeitsführer* te Brussel. Volgens Reeder werd tot de overheveling besloten *um die staatliche Mitarbeit im Arbeitsdienst zu verstärken* (*Jahresbericht* Reeder, T-501, 104, 750-751). Sedert de benoeming van Romsée tot sekretaris-generaal van binnenlandse zaken was het zwaartepunt in het openbaar bestuur, van Duits standpunt uit, in Binnenlandse Zaken komen te liggen.

(143) *Jahresbericht* Reeder, (T-501, 104, 751). Vgl. nog organigram van Reeders staf (T-501, 104, 771).

führer uit Berlijn. Hierl nu stond erop dat zijn vertegenwoordiger, weliswaar in samenwerking met het bezettingsbestuur, een beslissende invloed zou uitoefenen op de organizatie in al haar geledingen (het personeelsbeleid inbegrepen) van de arbeidsdiensten in België. Daarvoor was hij precies benoemd, meende hij ([144]). De lezer begrijpt dat er in die dubbele afhankelijkheid, zo kenmerkend voor de instellingen van het Derde Rijk, mogelijkheid tot *Hineinregieren* en konfliktstof tussen Brussel en Berlijn zat. Hij zal het nog beter begrijpen als hij weet dat de *Reichsarbeitsführer* en de *Reichsführer-SS* niet alleen landgenoten (Beieren) maar ook politieke bondgenoten waren die, in de strijd om de SS-gedachte in de bezette Germaanse gebieden, hun optreden tegen de onwillig geachte Reeder zorgvuldig koördineerden. Door Berger vernam Himmler dat de *Reichsarbeitsführer* « in alle politieke vraagstukken in de Germaanse landen het voetspoor van de *Reichsführer-SS* zou drukken » ([145]). In de heftige diskussie Himmler-Reeder over de arbeidsdienst zag Hierl de RFSS optreden als de gevolmachtigde van de *Führer für Fragen des germanischen Volkstums* ([146]). De feiten bewijzen dat die verbintenis geen ijdel woord bleef. Genoeg is intussen klaar om aan te tonen dat de soms hoog oplopende betwistingen in Brussel over het al of niet verplicht maken van de arbeidsdiensten normaal hun plaats vinden in een verhaal over Reeders strijd tegen de pogingen tot machtsuitbreiding van de SS.

Spoedig bleek dat de werving voor de vrijwillige arbeidsdiensten de verwachtingen niet inloste. Pogingen van Romsée om dit onrechtstreeks te verhelpen botsten op de weigering van de sekretarissen-generaal. De belangstelling van de bezetter maakte de zaak verdacht ([147]). In november 1942 was het voor Reeder duidelijk dat de verplichte arbeidsdienst in België slechts door een Duitse verordening ingevoerd zou kunnen worden. Van toen af ging de spanning tussen de voorzichtig aarzelende *Militärverwaltungschef* en zijn ongeduldige tegenspelers Himmler en Hierl in stijgende lijn. Zij leidde rechtstreeks tot de uitbarsting van 16 februari 1943 : Himmlers boze brief aan Reeder.

Reeder voorzag dat de verplichte arbeidsdienst verzet zou uitlokken. Kort voordien, begin oktober 1942, was de verplichte tewerkstelling in het Rijk afgekondigd. Mochten de problematische resultaten van de eerste verplichting in de tijd geschaad worden door het invoeren van een tweede ? Beide verplichtingen zouden inderdaad voor een groot deel op dezelfde opgeroepen jaargangen drukken. Om die reden beperkte Reeder zich, medio november, tot een arbeidsdienst op grondslag van vrijwilligheid. Voor de werving rekende hij

(144) Aldus Deckers, stafchef van de *Reichsarbeitsführer*, in een schrijven van 6 februari 1943 aan Reeder (BAK, NS 19/*neu* 1866).

(145) *Reichsarbeitsführer Hierl hat mir persönlich mitteilen lassen, dass er in allen politischen Fragen in den germanischen Ländern sich in jeder Weise nach Reichsführer-SS richten werde.* (Berger aan Himmler, 16 januari 1943. BAK, NS 19/1549. IN 't VELD, *op. cit.*, II, p. 916, stuk nr. 297.)

(146) Hierl aan von Falkenhausen, 23 februari 1943 (BAK, NS 19 *neu*/1866).

(147) VAN DEN WIJNGAERT, *op. cit.*, p. 153 en 238.

op het VNV. Niet akkoord, meldde Hierl onmiddellijk, over het hoofd van Reeder weg, aan von Falkenhausen ([148]). Aan het geringe resultaat van de werving heeft de VNV-leiding schuld. Zij werkt tegen omdat zij Van Thillo, de leider van de VAVV, wantrouwt. « Ik deel onvoorwaardelijk de opvatting van Van Thillo », gaf Hierl met klem te kennen. Van Thillo heeft gelijk te weigeren van de VAVV « een instrument van de partij te maken ». Vandaar zijn konflikt met Romsée ([149]). Hierl kon het dan ook niet eens zijn met het voorstel van Reeder, het VNV in te schakelen om het sukses van de werving te waarborgen. Hij ging zelfs een stap verder : aangezien Romsée bewezen had enkel aan VNV-invloed te denken zou het « in het belang van een gezonde ontwikkeling » zijn de arbeidsdiensten aan de bevoegdheid van Binnenlandse Zaken te onttrekken.

Van zijn schrijven aan von Falkenhausen zond Hierl een afschrift aan Himmler ([150]). De RFSS begreep. Berger kreeg opdracht Reeder onder druk te zetten ([151]). Hoe komt men ertoe, vroeg Himmler zich geërgerd af, de werving voor de « Rijksarbeidsdienst » (men lette op de term) toe te vertrouwen aan het VNV ? « Dat is, politiek beschouwd, het ongelukkigste dat wij zouden kunnen doen. » Tegen eind januari 1943 wenste hij het bericht te ontvangen dat de arbeidsdienst werkelijk gegroeid is *und von dem Herrn Verwaltungschef in jeder Form unterstützt wird.* Geruststellend bracht Himmler zijn bondgenoot Hierl op de hoogte van zijn « ondubbelzinnige opdracht » aan Berger voor Reeder ([152]).

Hier doet zich een zonderling feit voor. Op 16 december, dat is daags na de herhaling van Himmlers opdracht aan Berger, Reeder onder druk te zetten ([153]), meldt Berger aan Himmler, « na ruggespraak met Reeder », dat de verplichte arbeidsdienst voor Vlaanderen en Wallonië tegen 15 januari 1943 wordt ingevoerd ([154]). Het is echter zeer de vraag of een voorzichtig

(148) Hierl aan von Falkenhausen, 18 november 1942 (BAK, NS 19/47).

(149) De strijd Romsée-Van Thillo om de beïnvloeding van de VAVV belette niet dat de leiding van de VAVV de medewerking van de VNV-leiding voor het sukses van de werving aanvaardde. Vgl. Goethals, opperveldmeester VAVV, belast met de propaganda, aan K. Lambrechts, algemeen propagandaleider van het VNV, Antwerpen, 29 mei 1942 (NCWO II, VNV, XVI, 28). Op 28 juli bespraken E. Van den Berghe (VNV), Van Bouwel (VAVV) en Pirrijns (NSJV), de praktische mogelijkheden tot samenwerking. De aantekening, waarschijnlijk door Van den Berghe geredigeerd, begint met de vaststelling : « VAVV heeft geen wervingsmogelijkheden meer... Men doet thans een beroep op het VNV. Het standpunt van het VNV is : de VAVV is nuttig, de geest moet dus gezond gemaakt worden. » (NCWO II, VNV, XVI, 28.)

(150) Hierl aan Himmler, 18 november 1942 (BAK, NS 19/47).

(151) Himmler aan Berger, 25 november 1942. Engelse vertaling (STAN, NO-682). Opdracht herhaald in Himmler aan Berger, 15 december 1942 (BAK, NS 19/47).

(152) *Ich habe SS-Gruppenführer Berger angewiesen, in meinem Namen in unzweideutiger Form die beste Unterstützung des Arbeitsdienstes zu verlangen* (Himmler aan Hierl, 15 december 1943. BAK, NS 19/47).

(153) Zie vorige noot.

(154) *Nach Rücksprache mit dem Chef der Militärverwaltungen in Belgien und Nordfrankreich, SS-Brigadeführer Reeder, wird die Arbeitsdienstpflicht für Flandern und die Wallonie bis zum 15.1.1943 eingeführt.* (Berger aan Himmler, 16 december 1942. BAK, NS 19/47.)

ambtenaar als Reeder, die een paar weken tevoren nog besefte dat het invoeren van de verplichte arbeidsdienst onmogelijk was, een zo verregaande verbintenis — mondeling dan nog ([155]) — zou hebben aangegaan. Want er bestaat geen schriftelijk bewijs voor dat Reeder zich inderdaad zó ver gewaagd heeft als Berger in zijn schrijven van 16 december 1942 aan Himmler beweert, schrijven dat hem van zijn tevreden chef een *gut* bezorgde ([156]). Wie de berichtgeving van de sluwe, soms leugenachtige Berger kent, zal het niet voor onwaarschijnlijk houden dat de chef van het *SS-Hauptamt* méér gemeld heeft dan met de waarheid overeenstemde.

Ingaan op de wekenlange, hoog oplopende twisten over de arbeidsdiensten van eind 1942-begin 1943 tussen Reeder en de woordvoerders van Hierl te Brussel, kunnen wij hier niet. Kern van de diskussie was de taak van de sekretaris-generaal van binnenlandse zaken. De leiding van de *Reichsarbeitsdienst* te Berlijn had een regeling in vier punten uitgewerkt, waardoor Romsée onder de rechtstreekse kontrole kwam te staan van Hierls vertegenwoordiger te Brussel. De *Militärverwaltung* verwierp het voorstel daar *zij* zich, in rechtstreekse samenwerking met Romsée, bevoegd achtte voor de kontrole op de arbeidsdiensten. Daarom had Reeder, evenwel zonder voorkennis van Hierl, een der punten van de voorgestelde regeling gewijzigd. Grote ontstemming van Hierl. Zijn stafchef, Deckers, gaf hij opdracht Reeder een brief te schrijven, die in zo'n smalende toon gesteld was dat de geadresseerde weigerde te antwoorden. Hierl dreigde met ontbinding van de arbeidsdiensten in België zo zijn vertegenwoordiger te Brussel niet als de *massgebende Ratgeber* van Romsée erkend werd ([157]). von Falkenhausen sprong in de bres om zijn ondergeschikte te verdedigen. Ook hij was bereid, merkte hij op, de arbeidsdiensten te ontbinden. Hierl moest echter begrijpen dat er in het ambtsgebied slechts één gezag kon gelden : dat van de *Militärbefehlshaber*. Van een rechtstreekse leiding door de vertegenwoordiger van de *Reichsarbeitsführer* te Brussel, kon er geen sprake zijn. Evenmin van het uitschakelen in de arbeidsdiensten van de invloed van de onmisbaar geachte Romsée als sekretaris-generaal van binnenlandse zaken ([158]).

---

(155) Vgl. Reeder aan Himmler, 20 februari 1943, hierachter, p. 40. Naast de passus in Reeders brief : *Die Ihrerseits gegebene Anweisung, die Arbeitsdienste ... besser zu unterstützen, habe ich erst jetzt durch Ihren Brief [v. 16.2.] erfahren,* noteerde Himmler : *Mündlich durch Berger.* Er zou dus volgens Berger en Himmler, medio december 1942, een mondelinge opdracht aan Reeder geweest zijn waarop deze laatste, steeds mondeling, de verregaande verbintenis aangegaan zou hebben de verplichte arbeidsdienst tegen 15 januari 1943 in te voeren.

(156) Brandt aan Berger, 24 december 1942 (BAK, NS 19/47).

(157) Deckers aan Reeder, 6 februari 1943 (BAK, NS 19 *neu*/1866). Reeder kreeg o.m. te lezen dat hij zich *offenbar nicht durchsetzen kann oder will* om de arbeidsdiensten in België volledig onder Duitse kontrole te brengen. Er zou zelfs aan zijn loyale medewerking te twijfelen vallen. De toon van Deckers' schrijven was een reaktie op de heftige toon waarop ook Reeder de besprekingen te Brussel met Hierls vertegenwoordiger buitenland, Müller-Brandenburg, op bepaalde ogenblikken moet hebben gevoerd. Vgl. Hierl aan von Falkenhausen, 23 februari 1943 (BAK, NS 19 *neu*/1866).

(158) von Falkenhausen aan Hierl, 15 februari 1943 (BAK, NS 19 *neu*/1866). Over Romsée schrijft von Falkenhausen o.m. : *Dieser als besonders aktiver und bisher in allen Lagen erprobter Deutschlandfreund im Gremium der Generalsekretäre ist für*